

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

Кафедра політичних теорій

Серія: Навчально-методичні посібники

Л. І. КОРМИЧ
Т. М. КРАСНОПОЛЬСЬКА

**НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА
В ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ УМОВАХ**

Навчально-методичний посібник

Для студентів вищих навчальних закладів

Одеса
Фенікс
2020

Автори:

Кормич Л. І. – доктор історичних наук, професор, завідувача кафедрою політичних теорій Національного університету «Одеська юридична академія».

Краснопольська Т. М. – кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри політичних теорій Національного університету «Одеська юридична академія».

**Рекомендовано до друку Навчально-методичною радою
Національного університету «Одеська юридична академія»
(протокол № 2 від 25 жовтня 2019 року).**

Рецензенти:

Саханько С. Є. – доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри публічного управління та регіоналістики Одеського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління При Президентіві України;

Яценко М. А. – кандидат соціологічних наук, доцент, доцент кафедри соціології та психології Національного університету «Одеська юридична академія».

Кормич Л. І., Краснопольська Т. М.

Національна безпека в глобалізаційних умовах : навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Л. І. Кормич, Т. М. Краснопольська. – Одеса : Фенікс, 2020. – 76 с. (Сер. «Навчально-методичні посібники»).

Навчально-методичний посібник призначений для надання допомоги студентам, які вивчають дисципліну «Національна безпека в глобалізаційних умовах».

У навчально-методичному посібнику викладено зміст навчальної дисципліни: теми лекцій та практичних занять, практичні завдання з курсу, перелік тем для самостійної роботи, питання для перевірки знань з навчальної дисципліни, перелік тем рефератів та список рекомендованої літератури.

Навчально-методичний посібник підготовлено відповідно до освітньо-професійної програми вищої освіти в галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» (за спеціальністю 052 «Політологія» та 054 «Соціологія»), а також рекомендовано використовувати у навчальній роботі при підготовці фахівців за другим (магістерським) рівнем вищої освіти.

© Кормич Л.І.,
Краснопольська Т.М., 2020
© Оформлення ПП «Фенікс», 2020

I. ВСТУП

Навчальна дисципліна «Національна безпека в глобалізаційних умовах» призначена для студентів, що навчаються за другим (магістерським) рівнем вищої освіти.

Курс покликаний ознайомити студентів із сутністю та співвідношенням національної, регіональної та міжнародної безпеки, сучасними чинниками міжнародної безпеки.

Предметом вивчення дисципліни є сутність, фактори формування та сучасні загрози для світової, регіональної та національної безпеки в умовах глобалізації.

Сьогодні в українській науці відбувається процес перегляду і переоцінки низки концепцій політичної теорії. Це пов'язано як зі зміною внутрішньополітичної ситуації в країні, зняттям жорстких ідеологічних обмежень, так і з усвідомленням позитивного значення багатьох важливих напрямів політичних досліджень. До числа останніх можна віднести дослідження факторів формування світової політики та процесів глобалізації, що являє собою один із найсучасніших напрямів соціально-політичної галузі досліджень, предметом дослідження якого є історико-політичний процес розвитку стратегії і тактики реалізації національних інтересів певною державою під впливом глобальних зрушень у світі.

В умовах глобалізації питання визначення місця держави у світовій політиці потребує специфічного набору методів, які забезпечують можливість вирішити поставлені завдання. Розуміння сутності та співвідношення національної, регіональної та міжнародної безпеки, сучасних чинників міжнародної безпеки, аналіз національної безпеки як частини національного інтересу держави є актуальним питанням сучасності як в теоретичному, так і практичному вимірі, в тому числі для визначення місця України в системі сучасних міжнародних відносин.

Метою курсу «Національна безпека в глобалізаційних умовах» є ознайомлення студентів з теоретико-методологічними основами дослідження безпеки, сучасними чинниками міжнародної безпеки, з'ясування співвідношення національної, регіональної та міжнародної безпеки, аналіз національної безпеки як частини національного інтересу держави.

До **завдань** курсу належать: вивчити теоретико-методологічні основи дослідження національної, регіональної та міжнародної безпеки; ознайомити студентів з поняттям та структурою сучасної світової політики, її провідними акторами; допомогти студентам

оволодіти колом проблем, пов'язаних з концептуальними особливостями регіональної світової політики сучасності; визначити основні фактори міждержавних відносин наприкінці ХХ – початку ХХІ ст., роль політичного, культурного та економічного експансіонізму в системі сучасної світової політики; проаналізувати роль України в системі сучасних міжнародних відносин та вирішенні загальносвітових проблем сучасності; навчити студентів визначати основні проблеми національної безпеки України та шляхи їх подолання.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти повинні:

знати: сучасні напрями досліджень світової та регіональної політики, а також основні наукові і практичні проблеми в цій сфері; сутність та співвідношення національної, регіональної та міжнародної безпеки; сучасні чинники міжнародної безпеки та фактори, що сприяють конфліктам в сучасній світовій політиці; поняття та сутність міжнародної стабільності;

вміти: пояснити національну безпеку як частину національного інтересу держави; застосовувати технології політичного аналізу до систем безпеки; оцінювати місце і роль незалежної України в системі сучасних міжнародних відносин; ідентифікувати та аналізувати глобальні проблеми сучасної світової політики, з'ясувати роль України у вирішенні загальносвітових проблем сучасності; виділяти міжнародно-політичні проблеми національної безпеки України; використовувати закономірності політичного аналізу і політичного моделювання для розгляду політичної ситуації у світі та регіоні в контексті безпекової політики.

На вивчення навчальної дисципліни відводиться:

– 150 годин / 5 кредитів ECTS (для спеціальності 052 «Політологія»);

– 120 годин / 4 кредити ECTS (для спеціальності 054 «Соціологія»).

Підсумковою формою контролю є екзамен.

II. ЗАГАЛЬНІ МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИВЧЕННЯ КУРСУ

Навчальна дисципліна «Національна безпека в глобалізаційних умовах» є однією зі складових програми підготовки магістра у галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки», за спеціальністю 052 «Політологія» та 054 «Соціологія».

Для сучасної української політичної науки дисципліна «Національна безпека в глобалізаційних умовах» має не лише теоретичне, а і практичне значення, забезпечуючи нове позиціонування України в глобалізованому Світі.

Успішне вивчення курсу «Національна безпека в глобалізаційних умовах» передбачає освоєння студентами лекційного матеріалу, його закріплення та поглиблення на практичних заняттях, самостійне вивчення нормативної, навчальної та наукової літератури.

Основним видом навчальних занять є лекції, призначені для засвоєння теоретичного матеріалу.

Лекція – це аудиторне заняття з курсом або його частиною (потоксом), що проводять провідні викладачі – лектори (професори та доценти) навчального закладу, а також провідні вчені або спеціалісти, запрошені для читання лекцій, що містять основні положення навчальної або спеціальної дисципліни, їх теоретичні проблеми, в тому числі новітні наукові досягнення. Тематику курсу лекцій наведено у тематичному плані навчальної дисципліни.

Основними завданнями, що визначають напрямок лекційних занять, є: характеристика структури теми; розкриття змісту категоріального апарату теми; висвітлення зв'язку теорії з практикою.

Лекція є теоретичною основою практичних занять, подальшого самостійного вивчення студентами курсу.

Самостійну роботу студента над лекцією умовно поділяють на три основні етапи:

1) підготовка до лекції, що відбувається заздалегідь і передбачає ознайомлення з рекомендованою навчальною літературою за конкретною темою, що викладатимуть на лекції;

2) сприйняття і конспектування лекції, що полягає в засвоєнні усного матеріалу і його коротких записів (конспектуванні). При конспектуванні необхідно в результаті «переробки» інформації виділити основну думку лектора і стисло її викласти. Лекція не підлягає дослівному запису, за винятком формулювань, визначень, імен, найменувань політико-правових актів та літератури, хронологічних і статистичних даних, підсумкових висновків за темою;

3) подальша робота над лекцією, що передбачає додаткове доопрацювання конспекту на основі самостійного вивчення рекомендованої нормативної, навчальної та наукової літератури.

Практичні заняття, які проводять з академічною групою, є логічним продовженням лекційного курсу. На них поглиблюють, закріплюють та деталізуються знання, отримані під час лекції і в результаті самостійної роботи.

Практичні заняття спрямовані на підвищення теоретичного рівня знань у сфері національної та міжнародної безпеки, більш поглиблене вивчення складних або дискусійних питань відповідної теми, на поточний контроль засвоєння знань, умінь, навичок студентів.

Практичному заняттю має передувати підготовка студента за завчасно визначеним планом. Для цього необхідно:

- вивчити і доповнити конспект лекції з даної теми;
- вивчити рекомендовані політико-правові акти, навчальну та наукову літературу;
- скласти конспект або тези відповіді за найбільш складними питаннями заняття;
- вміло використовувати вивчений матеріал при відповідях.

Студент на практичному занятті має продемонструвати знання теоретичного матеріалу, здатність використовувати його при вирішенні практичних завдань, уміння ясно та аргументовано висловлювати свої думки в усній та письмовій формі, оперуючи термінологією.

Під час проведення практичних занять викладач використовує такі форми: вільне обговорення питань плану заняття в академічній групі; індивідуальна співбесіда з кожним студентом; виконання письмових, в тому числі контрольних, робіт; заслуховування доповідей, рефератів з найбільш складних питань і їх подальше колективне обговорення в групі тощо.

Практичні заняття є також одним із видів поточного контролю за успішністю освоєння студентами навчального матеріалу. На кожному занятті викладач оцінює ступінь підготовки студента з теми. Підсумкові оцінки вносять до журналу обліку успішності.

Метою практичних занять є: навчання застосуванню теоретичних положень у практичній діяльності; вироблення навичок самостійної роботи студента; розвиток професійної свідомості та мислення.

Важливими формами навчальних занять є індивідуальні навчальні заняття, консультації.

Індивідуальні навчальні заняття організовують з окремими студентами з метою підвищення рівня їх підготовки та розкриття індивідуальних творчих здібностей. До видів індивідуальних завдань з курсу «Національна безпека в глобалізаційних умовах» належать реферати, доповіді, презентації, тестові завдання, завдання для поточного контролю знань і вмінь здобувачів вищої освіти.

Самостійна робота студента є однією з основних форм організації навчання, основним засобом оволодіння навчальним матеріалом у вільний від обов'язкових аудиторних занять час.

Мета самостійної роботи – закріплення, поглиблення й узагальнення знань, здобутих на лекційних та практичних заняттях. У процесі самостійної роботи у студентів формуються індивідуальні вміння та навички самостійного засвоєння навчальної та наукової літератури, нормативних джерел, використання сучасних інформаційних засобів і технологій.

Для підвищення ефективності самостійної роботи студента доцільно її планування. Планування та організація самостійної роботи мають ґрунтуватися на достовірній інформації згідно з такими позиціями: вид роботи (наприклад, підготовка до лекції, практичних занять); трудомісткість процесу підготовки (з урахуванням індивідуальних здібностей і особистісних якостей студента); форми і методи навчально-методичного та матеріально-технічного забезпечення виду самостійної роботи; місце і форма виконання самостійної роботи (наприклад, у бібліотеці, спеціалізованому навчальному кабінеті, комп'ютерному класі, вдома; письмово, усно тощо); форми і способи контролю виконання самостійної роботи студента; необхідний і достатній обсяг часу за диференційованими нормативами щодо кожного виду самостійної роботи.

Особливість самостійної роботи полягає в необхідності самостійного, творчого пошуку та аналізу інформації. Це дає змогу розширити обсяг інформації з теми, отримати системне уявлення з конкретного питання.

До видів самостійної роботи віднесені підготовка презентації в рамках теми практичного заняття.

Результати, отримані студентами на практичних заняттях, враховують під час проведення підсумкового контролю з навчальної дисципліни. Формою такого контролю з навчальної дисципліни «Національна безпека в глобалізаційних умовах» є екзамен. Результати екзамену оцінюють за чотирибальною шкалою – «відмінно», «добре», «задовільно» та «незадовільно».

Результати екзамену вносять до екзаменаційної відомості та залікової книжки студента.

Студента вважають допущеним до екзамену лише за умови виконання всіх видів робіт, передбачених планом навчальної дисципліни.

Екзамен проводять за білетами, які затверджує кафедра. Кожен екзаменаційний білет з навчальної дисципліни містить, як правило, три питання (або завдання) з різних тем навчальної програми.

Критерії оцінювання знань студентів:

Оцінка виставляється за національною чотирибальною шкалою: «відмінно», «добре», «задовільно», «незадовільно». При оцінці за основу слід брати повноту і правильність виконання завдань.

1. Оцінка «5» (відмінно) ставиться в тому разі, коли відповідь студента правильна, повна, послідовна, логічна; студент впевнено володіє фактичним матеріалом з усього курсу, вміє застосувати його щодо конкретно поставлених завдань.

2. Оцінка «4» (добре) ставиться в тому разі, коли відповідь правильна, послідовна, логічна, але студент допускає у викладі окремі незначні пропуски фактичного матеріалу вміє застосувати його щодо конкретно поставлених завдань.

3. Оцінка «3» (задовільно) ставиться у тому разі, коли студент володіє більшою частиною фактичного матеріалу, але викладає його не досить послідовно і логічно, допускає істотні пропуски у відповіді, невірно формулює основні теоретичні положення та причинно-наслідкові зв'язки.

4. Оцінка «2» (незадовільно) ставиться в тому разі, коли студент виявляє незнання більшої частини фактичного матеріалу або студент відмовляється відповідати на поставлені питання.

Шкала оцінювання: національна та ECTS

100-бальною шкалою	Шкала за ECTS	За національною шкалою	
		Екзамен	залік
90-100	A	Відмінно	зараховано
82-89	B	Добре	
74-81	C	Задовільно	
64-73	D		
60-63	E	Незадовільно	не зараховано
1-59	Fx		
1-34	F		

**III. ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
для спеціальності 052 «Політологія»**

№ теми	НАЗВА ТЕМИ	Всього годин	Аудиторні заняття (в год.)		Самостійна робота (в год.)
			Лекції	Практ.	
1.	Вступ до курсу «Національна безпека в глобалізаційних умовах»	8	2	2	4
2.	Сучасна світова політика: визначення та структура	10	2	2	6
3.	Концептуальні особливості регіональної світової політики сучасності	10	2	2	6
4.	Основні фактори міждержавних відносин наприкінці ХХ – початку ХХІ ст.	14	4	4	6
5.	Політичний, культурний та економічний експансіонізм у системі сучасної світової політики	10	2	4	4
6.	Фактор протидіючого та конфліктів у сучасній системі світової політики	10	2	2	6
7.	Глобальні проблеми сучасної світової політики	10	2	2	6
8.	Національна та міжнародна безпека: теоретичний та практичний виміри	8	2	2	4
9.	Національна безпека як частина національного інтересу держави. Регіональна безпека	14	4	4	6
10.	Міжнародна стабільність в сучасних глобалізаційних умовах	10	2	2	6
11.	Війна як загроза міжнародній безпеці в постіндустріальну епоху	10	2	2	6
12.	Незалежна Україна в системі сучасних міжнародних відносин	14	4	4	6
13.	Міжнародно-політичні проблеми національної безпеки України	12	2	4	6
14.	Україна у вирішенні загальносвітових проблем сучасності	10	2	2	6
Всього		150	34	38	78
ПІДСУМКОВИЙ КОНТРОЛЬ – ЕКЗАМЕН					

для спеціальності 054 «Соціологія»

№ теми	НАЗВА ТЕМИ	Всього годин	Аудиторні заняття (в год.)		Самостійна робота (в год.)
			Лекції	Практ.	
1.	Вступ до курсу «Національна безпека в глобалізаційних умовах»	6	1	1	4
2.	Сучасна світова політика: визначення та структура	6	1	1	4
3.	Концептуальні особливості регіональної світової політики сучасності	9	1	2	6
4.	Основні фактори міждержавних відносин наприкінці ХХ – початку ХХІ ст.	8	1	1	6
5.	Політичний, культурний та економічний експансіонізм у системі сучасної світової політики	9	2	1	6
6.	Фактор протиборства та конфліктів у сучасній системі світової політики	10	2	2	6
7.	Глобальні проблеми сучасної світової політики	8	2	2	4
8.	Національна та міжнародна безпека: теоретичний та практичний виміри	10	2	2	6
9.	Національна безпека як частина національного інтересу держави. Регіональна безпека	10	2	2	6
10.	Міжнародна стабільність в сучасних глобалізаційних умовах	9	1	2	6
11.	Війна як загроза міжнародній безпеці в постіндустріальну епоху	9	1	2	6
12.	Незалежна Україна в системі сучасних міжнародних відносин	9	1	2	6
13.	Міжнародно-політичні проблеми національної безпеки України	8	1	1	6
14.	Україна у вирішенні загальносвітових проблем сучасності	9	2	1	6
Всього		120	20	22	78
ПІДСУМКОВИЙ КОНТРОЛЬ – ЕКЗАМЕН					

IV. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОГО КУРСУ

Тема 1. Вступ до курсу «Національна безпека в глобалізаційних умовах»

Предмет, мета та завдання навчальної дисципліни «Національна безпека в глобалізаційних умовах».

Політична глобалізація як новий тип міждержавних відносин. Зв'язок дисципліни із суспільною практикою.

Зміст поняття «безпека». «Світова система безпеки».

Структурні елементи національної безпеки. Національні інтереси: суть, структура, зміст.

Предметом вивчення дисципліни є сутність, фактори формування та сучасні загрози для світової, регіональної та національної безпеки в умовах глобалізації. Мета курсу – ознайомлення студентів з теоретико-методологічними основами дослідження безпеки, сучасними чинниками міжнародної безпеки, з'ясування співвідношення національної, регіональної та міжнародної безпеки, аналіз національної безпеки як частини національного інтересу держави.

На сучасному етапі розвитку глобалізацію розглядають з таких позицій:

- в контексті природно-історичного розвитку людства, як його новий якісний етап. В даний час йде друга хвиля глобалізації, яка ґрунтується на нових технологіях. Перша ж хвиля проходила в кінці ХІХ - на початку ХХ століття. При цьому дослідники глобалізації звертають увагу, в першу чергу, на її об'єднавчий, інтеграційний характер, на перехід людства від окремих, локальних об'єднань до співтовариства нового рівня і нової якості, до «єдиного світу»;

- в ній бачать певні зрушення в системі міжнародних, міждержавних відносин. Ознаками нового етапу міжнародних відносин є руйнування біполярного світу, розпад Радянського Союзу, Югославії, Чехословаччини, об'єднання Німеччини, розширення НАТО і Європейського Союзу та формування постбіполярного світу. Глобалізація означає суттєвий відрив розвинених західних країн від решти держав світу в технологіях, доходах, освіті, рівні життя. Такий відрив в той же час означає встановлення і закріплення політичної, економічної, соціальної, освітньої, культурної, інформаційної нерівності між країнами «периферії» і «центру», а також поширення по всьому світу західних ліберальних цінностей і американського способу життя.

У політичній сфері глобалізація проявляється в послабленні функцій держави, частковій втраті її суверенітету в певних сферах життя

суспільства. Держава все більше постає не як закрита, автономна система, а як підсистема загальносвітової системи. А ось світова політика, за словами У.Бек, навпроти «стала світовою внутрішньою політикою, яка позбавляє національну політику кордонів і основ».

Знаковою характеристикою глобалізації є активне впровадження нових технологічних парадигм в галузі комунікацій – зв'язок, мас-медіа, транспорт.

Безпека являє собою стан життєдіяльності соціуму, його структур та інститутів, що гарантує їх якісну визначеність в параметрах надійності існування і стійкості розвитку.

Міжнародна безпека – це стан міжнародних відносин, за якого створюються умови, необхідні для існування та функціонування держав, забезпечення їхнього повного суверенітету, політичної та економічної незалежності, рівноправних відносин з іншими країнами. Водночас міжнародну безпеку треба розглядати як політику, що сприяє створенню ефективних гарантій миру як для окремої країни, так і всього світового співтовариства.

«Світова система безпеки» складається з таких елементів:

- глобальні (прикладом такої системи був біполярний світ з системою протистоянь і стримувань, які існували з боку СРСР і США);

- регіональні, які спираються на конкретні інститути в певному регіоні (в Європі реальною основою регіональною системи безпеки можуть стати три інститути -- ЄС, ОБСЄ, НАТО, хоча вони мають різний потенціал, відрізняються складом учасників і головними цілями та напрямками діяльності);

- субрегіональні, де основна зацікавленість у спільному забезпеченні військової безпеки змінюється потребою розвивати економічні зв'язки (наприклад, Вишеградська група, Центральноевропейська ініціатива, Чорноморське економічне співробітництво, Балтійське співробітництво, проект «Єврорегіон»);

- двохсторонні домовленості, які охоплюють військово-політичні та економічні проблеми і виступають нижчим базовим рівнем системи безпеки в Європі.

Національна безпека – стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави від внутрішніх і зовнішніх погроз, здатність держави зберігати свій суверенітет і територіальну цілісність і виступати суб'єктом міжнародного права.

Виділяють дві стратегії забезпечення безпеки:

- стратегія захисту, за якої основу діяльності складає виявлення небезпек та боротьба з ними, а безпека об'єкту стає результатом боротьби з небезпеками;

– стратегія укріплення безпеки, що ґрунтується на самоствердженні природи самого об'єкту та виключенні можливостей появи певних небезпек.

Діяльність із забезпечення національної безпеки в Україні здійснюється відповідно до певних принципів. До них слід віднести:

- дотримання Конституції і законодавства України при здійсненні діяльності із забезпечення безпеки;
- єдність, взаємозв'язок і збалансованість усіх видів безпеки, зміна їх пріоритетності залежно від ситуації;
- пріоритетність політичних, економічних, інформаційних заходів забезпечення безпеки;
- реальність висунених завдань (з урахуванням наявних сил і засобів);
- поєднання централізованого та децентралізованого управління силами і засобами забезпечення безпеки.

Тема 2. Сучасна світова політика: визначення та структура

Визначення поняття світової політики. Предметна специфіка світової політики. Зміст поняття «глобальна політика».

Сучасне розуміння акторів світової політики. Дискусії про конфігурацію акторів в системі світової політики.

Проблеми співвідношення акторів, чинників та структур світової політики.

У традиційних міжнародних відносинах, згідно з принципом суверенітету держави і невтручання у внутрішні справи, існував жорсткий розподіл між зовнішньою і внутрішньою політиками держав. Взаємодія між суб'єктами міжнародних відносин, таким чином, відбувалася за зовнішнім контуром. Тому об'єктом вивчення традиційної науки про міжнародні відносини була сфера взаємодії зовнішніх політик окремих держав. Проте з 1990-х рр. об'єктом дипломатичних переговорів стала в тому числі внутрішня політика держав, що пов'язано з поняттям «світова політика».

Таким чином, традиційні міжнародні відносини – це переважно відносини між державами з приводу їхньої політики по відношенню один до одного і загальносвітових проблем.

Світова політика – це сфера нерозчленованої взаємодії між суб'єктами міжнародних відносин із приводу як їх дій у відношенні один одного і рішення загальносвітових проблем, так і політики кожного з них відносно власних внутрішніх проблем і ситуацій.

Отже, предмет дослідження світової політики ширший, різноманітніший і складніший, ніж той, яким займаються традиційні міжна-

родні відносини.

Світова політика характеризує новий якісний стан міжнародного середовища, в якому діють суб'єкти міжнародної взаємодії, – як традиційні (держави), так і нові (усі інші).

Міжнародний актор – це активний учасник (колективний чи індивідуальний) світової політики та суб'єкт міжнародного права, що володіє можливістю – завдяки наявним в його розпорядженні актуальним і потенційним ресурсам і здатності їх ефективно використовувати – самостійно, відповідно до власного розумінням своїх інтересів, приймати рішення і реалізовувати стратегію, що надає істотний і тривалий вплив на міжнародну систему, що визнається в якості такого іншими учасниками і приймається ними до уваги при прийнятті власних рішень. Про міжнародного актора можна говорити тоді, коли йдеться про структуровану соціальну спільність (або, в особливих випадках – про конкретного індивіда), що спирається на організацію чи представляє визнані ідеали (інтереси), діяльність якої виходить за рамки однієї держави і яка, внаслідок цього, бере участь у відносинах і комунікаціях, що перетинають кордони.

Існує безліч типологій міжнародних акторів, які проводяться різними дослідниками за різними підставами, залежно від цілей і завдань аналізу, що робиться. Так, реалісти наполягають на тому, що головними акторами залишаються суверенні держави. Держави, через уряди, що представляють їх, мають легітимні підстави і мають в розпорядженні необхідні ресурси для укладення договорів, оголошення воєн та інших дій, що становлять суть міжнародної політики.

Виходячи з положення про те, що міжнародний порядок завжди залишається ієрархічним, реалісти вважають міжнародними акторами не усі, а лише найбільш потужні держави, конфліктні або кооперативні відносини між якими і складають сутність міжнародної політики.

Що ж до міждержавних організацій і недержавних учасників міжнародної політики, то вони, на думку реалістів, не можуть вважатися повноцінними акторами, бо не мають в розпорядженні для цього автономії в ухваленні рішень і достатніх ресурсів. Якщо вони і домагаються своїх цілей, то багато в чому через посередництво і за допомогою держав і/або міждержавних організацій.

Ліберали розглядають конфігурацію акторів міжнародних відносин як поліієрархічну. Міжнародна політика держави рівноцінна постійній боротьбі, узгодженню і компромісу інтересів бюрократичної ієрархії та окремих владних структур, цивільної і військової систем суспільства, різних політичних партій і рухів, неполітичних асоціацій і професійних груп і тому подібне.

Представники школи транснаціоналізму вважають, що складні відносини між акторами – державними і приватними, транснаціональними та індивідуальними, мають вже структуру не «бильярдного столу», а «павутини», нитки якої настільки тісно переплетені, що будь-яке потрясіння на одній з її ділянок негайно відбивається на інших, незалежно від меж між внутрішніми і міжнародними процесами, що розглядаються як штучні. В результаті формується новий світ – світ пост-міжнародних відносин.

Конструктивізм також плюралістичний в підході до питання про акторів, хоча пріоритетною одиницею аналізу світової політики його прибічники вважають державу, що розглядається не стільки як «актор», скільки як «агент», що підкреслює залежність її (держави) дій від соціокультурного контексту.

Під чинниками світової політики розуміється сукупність матеріальних і нематеріальних структур, інститутів і процесів, що обумовлюють міжнародне життя. До них відносять геополітику, демографію, економіку, науку і технології, ідеологію, культуру і релігію, ЗМІ, міжнародне право, а також персональні якості осіб, значущих для світової політики.

У осмисленні питання про роль акторів і чинників, агентів і структур теорія спирається на чотири соціологічні традиції: методологічний індивідуалізм, неореалізм, інтеракціоналістську модель та клінічну соціологію. Найбільш помітний пріоритет у світовій політиці з позицій актора прослідковується у прибічників методологічного індивідуалізму.

Тема 3. Концептуальні особливості регіональної світової політики сучасності

Регіоналізація та регіоналізм. Зміст принципу «відкритого регіоналізму».

Міжрегіоналізм та трансрегіоналізм в сучасному світі.

Сучасні тенденції розвитку окремих регіонів світу (ЄС, Східна Азія, Латинська Америка та ін.).

На європейському тлі, поняття «регіон» має двояке значення: по-перше, «регіон» трактується як політико-географічна територіально-адміністративна одиниця, що входить до складу держави й має окреслені адміністративні кордони, відповідний конституційноправовий статус та сферу закріплених за нею повноважень, і, по-друге, як субнаціональний рівень управління у рамках загальнодержавної інституційної системи організації влади.

Регіоналізація – це процес регіонального структурування прос-

тору, підвищення ролі регіонів у соціально-економічному і політичному житті суспільства і його громадян. У зв'язку з цим виділяють соціокультурну, економічну, політичну та інші форми регіоналізації. Цей процес є наслідок міжнародного поділу праці, збільшення впливу зовнішніх факторів на відтворення, що вимагає виходу виробництва за національні межі, а також інструментом оптимізації економіки, що слугує засобом підтримки відносної рівноваги в нерівності країн.

Іншим регіональним макропроцесом слід зазначити регіоналізм, який ще не набув широкого загально визнаного визнання. Дане поняття виникло в Європі в XIX в. Західні вчені розглядають його як держане втручання, політичний курс, а також як захист інтересів регіону.

Дослідники підкреслюють, що ідеї регіоналізму знайшли витоки в культурних і історичних традиціях регіонів і цінностях регіональних укладів суспільного життя. А. Макаричев виділяє два способи вираження регіоналізму: 1) пасивна регіоналізація, яка визначається загальною ідентичністю, культурою, історією, географією; 2) цілеспрямована і активна діяльність по створенню регіональних політичних інститутів під впливом як урядів, так і субнаціональних управлінсько-адміністративних одиниць. Він виділяє «інтеграційний» / «асоціативний» регіоналізм (об'єднання сусідніх територій з економічних, культурних, політичних або військових міркувань) і дисоціативний регіоналізм (пов'язаний з такими поняттями, як децентралізація, територіальна ідентичність, регіональна автономія).

Останнім часом дослідники стали широко використовувати такі поняття, як відкритий і закритий регіоналізм. «Відкритий регіоналізм» передбачає розгляд економічного розвитку і інтеграційної взаємодії країн регіону в контексті розвитку світової економіки, він знаходиться в руслі економічної глобалізації і служить своєрідною передумовою, етапом, що передує глобалізації світової економіки. «Закритий регіоналізм», навпаки, є противником глобалізації і націлений на захист регіону від негативних наслідків глобалізації. Він ґрунтується на принципі «опора на власні сили». Ідея закритого регіоналізму, по суті, є ідея протекціонізму.

Регіоналізм як явище міжнародного життя зародився в середині минулого століття, коли країни Західної Європи почали робити перші спроби регіонального об'єднання на позаблоковій основі. Головним завданням подібного роду об'єднань, що ставили перед собою, в першу чергу, економічні інтереси, було подолання взаємних страхів і протиріч, успадкованих від минулого. Аналогічні процеси відбувалися в Південно-Східній і Південній Азії, на Близькому і Середньому Сході, в Африці та Латинській Америці. Паралельно створювалися і трансрегі-

ональні воєнно-політичні і політико-економічні угруповання, такі як НАТО, СЕАТО, СЕНТО, АНЗІУС, АНЗІЮК, АЗПАК і ін.

Розпад біполярної системи надав нового поштовху розвитку регіональної, міжрегіональної і трансрегіональної інтеграції.

Загальним для них є те, що всі вони пов'язані з процесом глобалізації та являють собою колективну реакцію на нього, що варіюється від регіону до регіону.

Регіоналізм спирається на міждержавне і, ширше, транснаціональне співробітництво в межах міжнародного регіону.

Міжрегіональне співробітництво розвивається на базі інституалізованих угод між державами-представниками двох і більше міжнародних регіонів, які можуть виступати як поодинці (так званий квазі-або гібридний міжрегіоналізм), так і в складі регіональної організації або неформального регіонального блоку. Логіка міжрегіоналізму ґрунтується на прагненні розширити географію економічної взаємодії за рахунок виходу на нові регіональні ринки.

В основі трансрегіонального співробітництва лежать, в першу чергу, політичні чинники, а саме, прагнення окремих держав, які поділяють спільні цінності, об'єднатися заради більш ефективної участі в глобальному управлінні.

Трансрегіоналізм передбачає проведення регулярних зустрічей на вищому рівні, проте прийняті в результаті цих зустрічей та багатосторонніх консультацій рішення не мають зобов'язального характеру: мова йде лише про наміри сторін дотримуватися узгодженого курсу при вирішенні певних глобальних проблем. На відміну від «старого» трансрегіоналізму часів «холодної війни», «новий» трансрегіоналізм не має на меті створення військово-політичних блоків або будь-якого обмеження свободи країн-учасниць в проведенні своєї зовнішньополітичної лінії. Принциповою його особливістю є націленість останніх на пошук компромісів, узгодження позицій і прагнення виступати єдиним фронтом на світовій арені (зокрема, на переговорах про реформу глобальних політичних, торгових і фінансових структур).

Таким чином, процеси регіоналізації, межрегіоналізації і трансрегіоналізації не є взаємовиключними: навпаки, вони розвиваються паралельно, хоча і ґрунтуються на різній логіці.

В системі сучасних світових відносин можна виділити наступні регіони, що мають особливості становлення регіоналізму: Європейський Союз, Східна Азія, країни Африки та Латинська Америка.

Тема 4. Основні фактори міждержавних відносин наприкінці ХХ – початку ХХІ ст.

Релігійний фактор, як один із провідних чинників світової політики сучасності.

Роль військової сили в умовах біполярної системи і стратегічного паритету.

Проблема спірних територій та невизнаних державних утворень на початку ХХІ ст.

Ядерна безпека та проблема нерозповсюдження ядерної зброї.

Новий світовий порядок: основні сценарії розвитку.

Релігійний чинник активно впливає на міждержавні відносини завдяки кільком об'єктивним обставинам. По-перше, феномену глобалізації, наслідками якого є: масова трудова і політична міграція; одруження людей із різних національностей, віросповідань та держав, становлення транснаціональних корпорацій тощо. Наслідком таких змін стає остаточне завершення доби моноетнічних, моно-світоглядних, моно-релігійних суспільств.

По-друге, феномену активного розвитку транснаціональних релігійних мереж. Так, завдяки так званому явищу «глобалізації» (взаємодії і синтезу глобальних ідей, що поширюються завдяки глобалізації, із локальними ідеями й культурними традиціями), нові релігійні організації швидко поширюються у тих регіонах/державках, де вони проводять найбільш активну місіонерську роботу, заявляють про себе не лише як про релігійну, але й політичну інституцію (вплив на формування законодавства у сфері свободи совісті, включення цих питань у міждержавні угоди, формування фінансових установ та лобіювання з їх допомогою своїх релігійних інтересів тощо).

Релігійний є одним із факторів політичного конфлікту. Як елемент світової стратегії міжнародної безпеки нині введено у міжнародне право і активно практикується (після активної «обробки» населення у ЗМІ) можливість зовнішнього військового втручання задля «забезпечення миру, упередження етнічних чисток» чи «збереження етнорелігійної специфіки» (Афганістан, Югославія, Ірак тощо). Це – так званий «примус до миру» (peace enforcement).

Конфлікти між носіями різних релігій найчастіше мали міждержавний характер (кожна держава дбала про розбудову власного державно-конфесійного комплексу) і були спрямовані насамперед на володіння чи захоплення загальноприйнятої для всіх учасників конфлікту цінності – території (і отримання відповідних податків), а вже після того актуалізувалося питання навернення у «свою» віру (наприклад, татаро-монгольське панування у Київській Русі, завоювання арабами

християнської Візантії, православних Балканських народів тощо).

Достатньо явно прослідковується вплив релігійного чинника на сучасні відносини між Україною та її сусідами: потужна іудейська громада і її вплив на сприйняття України у світі, в т.ч. і на встановлення безвізового режиму із Ізраїлем; інституалізація ісламських напрямів і формування системи міждержавних відносин із арабським світом; вільна місіонерська робота польських католиків та залагодження заданих українсько-польських конфліктів тощо.

Спірна територія – територія (область, регіон, район, ділянка місцевості), державна приналежність якої є предметом територіальної суперечки між двома або декількома державами. У сучасному світі існує більше 40 спірних територій і біля кілька невизнаних держав.

Прикладом такої території є півострів Крим, який у березні 2014 р. анексувала Росія. Згідно з міжнародним і українським правом, Крим є частиною України, хоча реально регіон вийшов з-під контролю уряду країни. За законодавством Росії і новим законодавством Криму – республіка є тепер частиною Росії.

У розпорядженні Європейського союзу є цілий набір різних заходів для надання політичного, фінансового і технічного впливу на стан справ на спірних територіях. Діючи на найвищому дипломатичним рівні, ЄС може сприяти мирному врегулюванню конфліктів. Сфери, в яких діяльність ЄС принесла найбільш відчутні плоди, включають моніторинг, налагодження діалогу з владою і заходи зі зміцнення довіри.

В цілому, хоча підхід ЄС до діяльності в країнах, де існує проблема спірних суб'єктів, і відрізняється за інтенсивністю у кожному конкретному випадку, основний акцент в ході зусиль, що робляться при цьому, робиться на контакти з де-юре владою таких територій і створення там умов для майбутнього миру, а не на довгострокове врегулювання самого конфлікту. У ЄС роблять ставку на те, що діяльність з перетворення держави, якій формально належать спірні території, наприклад, Грузії, зробить її досить привабливою і для таких спірних суб'єктів, що може підвищити шанси на їх реінтеграцію в майбутньому. Будь-які контакти, які одночасно з такою основною діяльністю можуть мати місце між Євросоюзом і де-факто владою спірних суб'єктів, носять обмежений характер і максимально деполітизовані.

На практиці, основна увага до проведення реформ у формально визнаних державах спрямована на довгострокову перспективу і практично не відбивається на повсякденному житті населення спірних суб'єктів. Окрім цього, програми реабілітації, здатні вплинути на стан справ на спірних суб'єктах, передусім, маючи на меті поступове виве-

дення регіонів, що відкололися, з ізоляції, а проекти, що носять більш різко виражене політичне забарвлення – наприклад, спрямовані на поліпшення правозахисної інфраструктури - відсовуються при цьому на другий план.

Основні аспекти протидії розповсюдженню ядерної зброї втілив Договір про нерозповсюдження ядерної зброї від 1 липня 1968 року.

Процес становлення та розвитку режиму нерозповсюдження ядерної зброї включає три етапи. Перший (1945-1968 рр.) відзначався марними спробами зупинити чи загальмувати процес розповсюдження ядерної зброї в умовах протистояння та інтенсивного нарощування ядерних арсеналів. На другому (1968-1995 рр.) були створені основи режиму нерозповсюдження ядерної зброї, що дозволяло стримувати розповсюдження. Третій етап, що розпочався після безстрокового подовження ДНЯЗ у 1995 р., характеризується наростанням нових ризиків та загроз режиму.

Серед нових загроз та викликів режиму нерозповсюдження ядерної зброї слід виокремити загрозу ядерного тероризму.

Режим нерозповсюдження ядерної зброї відноситься до «змішаного типу», включаючи в себе Договір 1968 р., міжнародні організації, менш формалізовані домовленості та неформальні обговорення на конференціях з розгляду дії Договору. До функціонування режиму залучено РБ ООН, він включає питання ядерного роззброєння, ядерної енергетики тощо, тісно пов'язаний із питаннями заборони хімічної та біологічної зброї, режимом контролю над ракетними технологіями.

Система гарантій МАГАТЕ постійно еволюціонує та покращується у відповідь на активну політику використання атомної енергетики все більшою кількістю держав, внаслідок чого й збільшуються обсяги використання ядерного матеріалу та технологій. Умовою успіху нерозповсюдження у довгостроковій перспективі є універсалізація режиму нерозповсюдження ядерної зброї.

Тема 5. Політичний, культурний та економічний експансіонізм у системі сучасної світової політики

Сучасний експансіонізм, його зв'язок з демократією та переформатування глобального світоустрою.

Етапи розвитку сучасного експансіонізму в світовій політиці.

Російський чинник у світовій політиці сучасності.

Економічна експансія Китаю, стратегія та доктрина китайського експансіонізму.

Масштаби і глибина громадських процесів, що відбуваються на планеті, свідчать про вступ сучасного світу в епоху глобальної

трансформації. Зараз світ вступає в нову фазу – переформатування глобального світоустрою, основним змістом якого є боротьба ліберальної ідеології англо-американських протестантських фундаменталістів, найяскравішим представником яких є американський істеблішмент, і ісламської соціальної альтернативи. Тобто, важливою складовою цієї трансформації є процеси експансії. Теоретичне осмислення цих процесів уперше позначив засновник течії геополітичної динаміки Р. Коллінз у рамках розробленої ним теорії соціології конфліктів.

У основі теорії геополітичної динаміки Р. Коллінза лежить твердження про те, що чинники ресурсної і позиційної переваги окремої держави приводять спочатку до її територіального розширення за рахунок сусідніх держав з наступним радикальним спрощенням структури регіону через його завоювання і включення в структуру метрополії. Проте державна структура, що надалі утворилася, неминуче вступає в стадію деградації внаслідок непомірного вантажу надмірного розширення. Після цього настає період розкладання і розпаду імперії. Потім слідує новий геополітичний цикл, але вже з іншим центром та іншими напрямками геополітичної експансії, який прагне спочатку розповсюдити свій вплив на території імперії, що розпалася, а потім – присвоїти собі ці території.

Експансія – це одна з форм соціального руху, пов'язана з впливом одного суспільства на інше. Вона не обов'язково пов'язана із завоюванням. Прикладом експансії, що протікає мирним шляхом, може служити поширення християнства в античному світі.

Б.М. Шапталов виділяє такі види експансії, як політична, економічна, культурна та ідеологічна. До політичної експансії відноситься панування завойовників над завойованими, яке не може бути довгим і міцним без економічної переваги.

Економічна експансія передбачає створення продуктивних сил за рахунок залучення ресурсів, що належать іншим народам. Це може бути як систематичне пограбування сусідніх територій за допомогою набігів і нерівноправної торгівлі, так і створення взаємовигідних партнерських відносин з ініціативи однієї зі сторін.

Культурна експансія виражається в поширенні знань і вірувань з широкого ареалу та стимулюванні ними творчого потенціалу у людей і груп, що з самого початку не належать до їх адептів.

Ідеологічна експансія – це поширення ідеологічної доктрини в різних групах одного суспільства, в ході якого ідеологія стає

спонукальним мотивом для своїх прихильників і набуває офіційного характеру.

Експансіоністська система нерозривно пов'язана з пріоритетами суспільства, що здійснює експансію, і тому не існує єдиного для всіх країн і епох сценарію.

Оскільки типи експансії різні, то і результати її теж відрізняються різноманітністю. Католицьке панування в Новому Світі створило в тих краях потужний католицький рух, що стало опорою папської курії і навіть зайняло папську посаду своїм представником.

Європейська економічна експансія призвела регіони, що освоювались, в духовний і політичний хаос, хоча і забезпечила Європі небувало високий рівень життя. Проте вона і відчинила двері Заходу ісламському релігійно-соціальному вторгненню, яке не переслідує комерційних цілей і тому не може бути зупинено економічними заходами. Російська православно-політична експансія змогла створити міцну єдність центру і периферії, в якій політичний і духовний аспекти мають однаково важливе значення.

У сучасному світі виникли нові типи експансіоністських систем: експортна економіка, інноваційні технології, неконтрольована імміграція, культура і релігія. Ті держави, які зуміли сформувати механізми економічної і науково-технологічної експансії, ввійшли до числа лідерів сучасної цивілізації. Зараз можна вважати, що сучасний вигляд експансіонізму пройшов декілька етапів: від євроцентризму через трансатлантичну фазу розвитку до глобального масштабу їхнього поширення.

Одним з найвпливовіших чинників сучасної політичної дійсності є демократизація.

Демократія може вплинути на геополітику в наступних аспектах: створенні рівноправних відносин між суверенними державами; формуванні відкритості і довіри в зовнішньополітичній сфері; наслідуванні міжнародних правових норм, що формуються у рамках ООН і міждержавних договорів; об'єднанні держав зі схожими інтересами для вирішення внутрішньо- і зовнішньополітичних проблем; інституціоналізації соціальних, економічних і політичних відносин через створення регулюючих структур; розвитку мережевої геополітичної моделі (О. Андерссон, Е. Макгрю, Дж. Розенау, Д. Хелд) з множиною вузлів і сплеть – державних, міждержавних, недержавних і змішаних за своєю природою.

Перенесення демократичних принципів на геополітичну сферу сприятиме формуванню безпечного, прогнозованого світу, в якому

рішення світових проблем стане долею не лише великих держав, але і усіх суб'єктів геополітичного простору.

Виділяють наступні етапи розвитку сучасного експансіонізму в світовій політиці:

Перша фаза новітнього світового розвитку (1991 – початок 2000-х) характеризувалася геополітичним, економічним та ідейним домінуванням Заходу на чолі з США, яку основні учасники міжнародної політики приймали як природний наслідок перемоги західної моделі в холодній війні.

Другий етап (2003 – початок 2010-х) супроводжувався ерозією західного впливу і став свідомством обмеженості сил і можливостей навіть такої потужної наддержави, як США. Відносні невдачі Заходу (де-факто програні війни на Близькому і Середньому Сході, половинчата політика на пострадянському просторі, перенапруження ЄС) накладалися на швидкий підйом (Китай, Індія) або відновлення (Росія) великих незахідних держав з альтернативними поглядами на світоустрій. Це, проте, не принесло змін в структурі світового управління – і формальні (міжнародні організації), і неформальні (взаємини великих країн) інститути функціонували (точніше все частіше демонстрували дисфункцію) у рамках, що збереглися з епохи холодної війни. Проявами наростаючої напруженості стають численні локальні кризи, передусім пов'язані з внутрішніми процесами в нестабільних державах, які виходять за їхні межі.

Проте, стратегічне планування провідних країн починає виходити з того, що має відбутися перегрупування сил і формування в найближчому майбутньому нової парадигми міжнародних відносин.

Тема 6. Фактор протиборства та конфліктів у сучасній системі світової політики

Особливості конфліктів в ХХ ст.

Загальносистемні передумови конфліктності в ХХІ ст.

Проблема врегулювання арабо-ізраїльського конфлікту на початку ХХІ ст.

«Арабська весна» та її наслідки для Близького Сходу та Північної Африки.

Проблема терористичної Ісламської держави на території Сирії та Іраку.

Конфлікти завжди супроводжували розвиток людства. У ХХ ст. конфлікти і війни набувають якісно новий характер. До особливостей конфліктів в ХХ ст. слід віднести:

- можливе розширення до світового масштабу (дві світові війни і холодна війна);

- появу і застосування зброї масового знищення (хімічна, ядерна зброя і т.п.);

- не тільки самі міжнародні конфлікти, а й наслідки навіть локальних збройних конфліктів набули потенційно глобальний характер (наприклад, підпал нафтових свердловин в Перській затоці під час нападу Іраку на Кувейт в 1990 р.).

Для запобігання можливих міжнародних конфліктів і криз створювалися Ліга Націй, ООН, регіональні міжнародні організації, розвивалося міжнародне право, удосконалювалася технологія врегулювання конфліктів.

У 1990-х рр. намітилися нові риси конфліктів:

- зі світової арени в цей період практично зникли «класичні» міждержавні конфлікти, на зміну їм прийшли внутрішні політичні конфлікти (виникають між центральною владою та етнічної / релігійної чи іншою групою в різних частинах світу спрямовані на відділення і формування нової держави або боротьбу за владу) ;

- розширилось коло учасників конфлікту, з'явився навіть термін «миротворчі операції другого покоління», військові операції стали здійснюватися і без згоди держави, в якій виник конфлікт (наприклад, Югославія). Ця практика отримала назву «примус до миру»;

- саме в конфліктах з особливою гостротою стали проявлятися суперечності існуючої політичної системи світу – з одного боку, небезпека збройних конфліктів в епоху глобалізації (поява біженців, екологічні проблеми і т.п.) змушує втручатися в конфлікт ззовні, з іншого таке втручання може використовуватися в інтересах того, хто втручається, сприяти інтернаціоналізації і розширенню конфлікту, розхитувати принцип національного суверенітету.

Розпад Ялтинсько-Потсдамського порядку спричинив за собою досить різку зміну співвідношення сил на світовій арені. У міжнародній системі стала відбуватися нова поляризація і децентралізація. Почали виникати нові осередки нестабільності в густонаселених країнах Африки, Азії Латинської Америки. Помітним є вплив нових недержавних учасників міжнародного спілкування (терористичні мережі, міжнародні кримінальні організації наркоторговців, продавців зброї тощо).

До загальносистемних передумов конфліктності в ХХІ ст. відносять:

- період переважання міжнародно-правового регулювання міжнародної системи завершився, міжнародне право стало застосовувати-

ся вибірково, ситуативно - в залежності від конкретних міжнародно-політичних умов і ситуацій;

- стала відроджуватися роль силового фактору у вирішенні міжнародних проблем;

- малі і середні країни стали відчувати себе в більшій мірі «на рівних» з великими державами, їм стало вигідно «завищувати» свою геополітичну значимість в очах потенційних донорів і іноді провокувати конфлікти. У цьому контексті зростає загроза застосування ядерної зброї.

Арабо-ізраїльський конфлікт є найтривалішим з усіх неврегульованих конфліктів у світі. Його початок датований 1940-ми роками і пов'язано з проблемою створення в Палестині єврейської і арабської держав. З середини 1950-х років Близький Схід стає зоною наростання напруженості, пов'язаної з міждержавними і міжнаціональними протиріччями, політикою провідних держав світу. Протистояння між Ізраїлем і арабськими державами посилювалося міжарабськими розбіжностями, у тому числі і релігійними, а також протиріччями з сусідніми неарабськими країнами.

У 1999 році на території Західного берегу річки Йордан і в секторі Газа була створена Палестинська національна автономія, над частиною якої палестинці отримали повний контроль. На цій частині був сформований озброєний корпус палестинської поліції і палестинська адміністрація.

З метою вирішення арабо-ізраїльського питання останні декілька років скликалося немало міжнародних конференцій.

Сучасна регіональна система міжнародних відносин на Близькому Сході та Півночі Африки зазнала кардинальних змін, що обумовлені масовими виступами в кінці 2010 року – на початку 2011 року. Масштабні протести охопили Туніс, Єгипет, Алжир, Йорданію, Ємен, Сирію, Бахрейн та Лівію, а також мали місце прояви незадоволення у Мавританії, Саудівській Аравії, Омані, Судані, Іраку, Кувейті, Лівані, Сомалі, Марокко, Західній Сахарі та Джибуті.

Революційна «Арабська весна» створила передумови не лише для зміни правлячих режимів, але і перерозподілу сфер впливу та встановлення нових меж зон геополітичної відповідальності провідних акторів міжнародних відносин в регіоні Близького Сходу та Північної Африки.

Нині у регіоні Близького Сходу та Північної Африки практично відсутні стали формальні інститути, які б підтримували регіональну стабільність.

Істотну загрозу для світової безпеки представляє собою створена у 2003 р. в Іраку терористична ісламістська організація «Ісламська держава».

Тема 7. Глобальні проблеми сучасної світової політики

Зміст поняття глобальних проблем сучасної світової політики.

Проблеми довкілля та природних ресурсів. Стан світової продовольчої безпеки та його значення у світовій політиці.

Вплив демографічної проблеми на формування світової політики сучасності.

Внутрішній та міжнародний тероризм як загроза міжнародній безпеці.

Глобальні проблеми – процеси і явища, що охоплюють сферу взаємодії природи і суспільства, людини і його довкілля, а також стосунків між соціальними спільнотами - народами, націями, державами. Їх особливості:

- планетарний, загальносвітовий характер – вони зачіпають інтереси народів багатьох держав світу;

- погрожують людству серйозним регресом в подальшому розвитку продуктивних сил, в умовах самого життя;

- потребують невідкладних рішень і дій з подолання і запобігання небезпечним наслідкам і загрозам життєзабезпеченню і безпеці громадян;

- вимагають колективних зусиль і дій з боку усіх держав, усієї світової спільноти.

У останні десятиліття різко погіршала екологічна ситуація у світі. Дію людської діяльності на природне середовище і її забруднення придбали руйнівний, а у ряді випадків і безповоротний характер. Високі і не завжди виправдані темпи витрачання природних ресурсів привели до безпрецедентного тиску на природний потенціал планети.

Бідність населення, що зберігається, на значній частині планети створює серйозні перешкоди на шляху виходу з тієї, що склалася у світі екологічної і демографічної ситуації. Напередодні третього тисячоліття людство виявилось перед новими викликами: транснаціональна організована злочинність, міжнародний тероризм, незаконний оборот наркотиків тощо.

До основних проблем довкілля та природних ресурсів належать:

- високий рівень забруднення атмосфери в результаті викиду промисловими об'єктами і автомобільним транспортом отруйних речовин;

– виснаження озонового шару в атмосфері в результаті виробництва і використання холодильних реагентів, пенопродуктів, аерозолів;

– парниковий ефект;

– погіршення стану водних ресурсів - річок, озер, водосховищ, внутрішніх морів;

– деградація ґрунту та вирубка лісів;

– скорочення біологічної різноманітності Землі.

Стан світової продовольчої безпеки характеризується нерівномірністю продовольчого забезпечення населення; деградацією сільськогосподарських земель та недостатніми запасами водних ресурсів, що використовуються в сільському господарстві; перенасиченістю сільськогосподарських земель мінеральними добривами.

До сучасних демографічних проблем можна віднести:

– нерівномірне швидке зростання народонаселення;

– швидкий процес «омолодження» населення в групі держав, що розвиваються, і, навпаки, старіння жителів в розвинених країнах;

– зрушення в темпах зростання і структурі населення відбуваються в умовах глибоких диспропорцій (в невеликій групі економічно розвинених держав проживає всього біля 1/7 населення земної кулі, в них виробляється 4/5 світового валового продукту, а ВВП з розрахунку на душу населення в 20 разів більше, ніж в країнах, що розвиваються).

Тема 8. Національна та міжнародна безпека: теоретичний та практичний виміри

Зміст поняття категорії «безпека» в міжнародно-політичній теорії.

Суб'єктна складова міжнародної безпеки.

Глобальна безпека та її співвідношення з регіональною безпекою.

Проблеми глобальної інформаційної безпеки та інформаційної зброї.

Термін «міжнародна безпека» з одного боку, використовувався як синонім традиційного поняття світу або відсутності війни. З іншого боку, це поняття припускає ширшу політичну область, що включає досягнення згоди, вироблення принципів, створення інститутів і процедур, які б сприяли створенню умов для збереження світу і протидіяли утворенню передумов, здатних привести до війни.

Більшість дослідників сходяться в тому, що швидше військова складова безпеки (ракетно-ядерна загроза взаємного знищення), а не її політико-правовий механізм зіграла головну роль в запобіганні переростанню озброєного біполярного протистояння найбільших держав світу і їх союзників, посиленого ідеологічним протиборством між комунізмом і буржуазною демократією, з «холодного» в тотальний «гарячий» стан.

У найзагальнішому плані до військової безпеки можна віднести ту сферу взаємодії різних дійових осіб, основною ознакою якої служить фактичне застосування або вірогідність застосування озброєного політичного насильства. При цьому вона включає як загрози, так і їх подолання.

Міжнародна безпека являє собою такий стан міжнародних відносин, за якого створюються умови, необхідні для існування та функціонування держав, забезпечення їхнього повного суверенітету, політичної та економічної незалежності, рівноправних відносин з іншими країнами. Водночас міжнародну безпеку треба розглядати як політику, що сприяє створенню ефективних гарантій миру як для окремої країни, так і всього світового співтовариства.

З метою забезпечення та зміцнення зовнішньої безпеки членів світового співтовариства, насамперед в особі держав, створюється система міжнародної безпеки, що включає глобальні, регіональні, субрегіональні та двосторонні домовленості. Вона ґрунтується на системі зобов'язань, гарантій і можливостей її суб'єктів.

В цілому ефективність будь-якої міжнародної системи безпеки залежить від кількох основних факторів:

- від стану і тенденцій розвитку сучасної геостратегічної ситуації, міжнародних реалій на регіональному та субрегіональному рівнях;
- від внутрішнього становища держав і їх реальних можливостей на далеку перспективу;
- від характеру сучасних загроз, які найсуттєвіше впливають на стабільність держав на регіональному й субрегіональному рівнях;
- від ефективності вже існуючих систем безпеки та їх спроможності змінюватися з урахуванням нових завдань;
- від реальних можливостей створення нових систем безпеки і характеру їх взаємодії з існуючими.

Останнім часом відбувається розширення суб'єктної сфери світової безпеки. На протязі приблизно 350 років функціонування Вестфальської системи головними дійовими особами в питаннях війни і світу, а потім міжнародній безпеці були держави. Часом недержавні

формування – пірати, озброєні загони великих заморських компаній, бойові осередки транскордонних ідеологічних рухів (наприклад, анархістів, соціалістів), озброєні формування народів, що боролися за самовизначення, - істотно впливали на стан світу і міжнародної безпеки в різних регіонах.

На рубежі ХХ–ХХІ ст. транснаціональний тероризм кинув виклик безпеці багатьох держав і міжнародного співтовариства в цілому. Іншим недержавним викликом для безпеки світової спільноти служить загроза поширення зброї масового знищення і засобів її доставки, яка пов'язана з вірогідністю їх потрапляння до рук неконтрольованих державами «громадських організацій».

Істотні зміни якості сучасного простору безпеки по складу дійових осіб, предметному полю, впливу глобалізації, зміщенню осей конфліктності і співпраці дають основу поставити питання про доповнення поняття «міжнародна безпека» більш комплексними поняттями – «світова» і «глобальна» безпека

Глобальна безпека являє собою вид безпеки для всього людства, тобто захист від небезпек всесвітнього масштабу, що загрожують існуванню людського роду або здатних привести до різкого погіршення умов життєдіяльності на планеті. До таких загроз насамперед відносять глобальні проблеми сучасності.

Важливими напрямками зміцнення глобальної безпеки є: роззброєння і контроль над озброєннями; захист навколишнього середовища, сприяння економічному і соціальному прогресу країн, що розвиваються; ефективна демографічна політика; боротьба з міжнародним тероризмом і незаконним обігом наркотиків; запобігання та врегулювання етнополітичних конфліктів; збереження культурного різноманіття в сучасному світі; забезпечення дотримання прав людини; освоєння космосу та раціональне викоористання багатств Світового океану і т.п.

Основна проблема у сфері забезпечення міжнародної інформаційної безпеки пов'язана з можливістю застосування інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) з метою, несумісною із завданнями забезпечення міжнародної стабільності і безпеки.

Рубіж ХХ-ХХІ століть став періодом зміни форми міждержавних конфліктів: за допомогою ІКТ можуть здійснюватися напади і агресія без залучення армійських підрозділів і використання традиційних озброєнь і військової техніки. Дестабілізація економіки, підрив суверенітету і основ державного устрою, порушення нормального функціонування інфраструктур можуть бути досягнуті за рахунок застосування інформаційних засобів. Ось чому ефективне

забезпечення національної і міжнародної безпеки неможливе без зміцнення міжнародної інформаційної безпеки, передусім за рахунок зниження загроз ворожого використання ІКТ.

Тема 9. Національна безпека як частина національного інтересу держави. Регіональна безпека

Структурні елементи національної безпеки та їх характеристика.

Національні інтереси: суть, структура, зміст.

Чинники забезпечення національної безпеки.

Сутність регіональної безпеки.

Термін «національна безпека» вперше був використаний в 1904 році в посланні президента Т. Рузвельта конгресу США, де він обґрунтував приєднання зони Панамського каналу інтересами «національної безпеки».

Національна безпека – вид безпеки на рівні окремих країн, при якому виключається загроза війни і посягань на суверенітет країни, її незалежність і територіальну цілісність. Одним з основних інструментів забезпечення національної безпеки є зовнішня політика – діяльність держави на світовій арені, спрямована на здійснення взаємодії з іншими суб'єктами міжнародних відносин: іноземними державами, союзами держав, міжнародними організаціями всесвітнього і регіонального масштабу, зарубіжними політичними партіями, громадськими організаціями і групами інтересів. Основними формами проведення зовнішньої політики є: дипломатичні стосунки між державами; членство держав в міжнародних організаціях; переговори і контакти на різних рівнях, вищими з яких є зустрічі глав держав і урядів.

Національна безпека – такий стан, при якому гарантується безперешкодний і успішний розвиток усіх соціальних організмів і громадських структур, створюються оптимальні умови для існування і розвитку особистості, суспільства і держави.

Безпека особи означає реалізацію її невід'ємних прав і свобод. Для суспільства безпека полягає в збереженні і множенні її матеріальних і духовних цінностей.

Національна безпека стосовно держави припускає внутрішню стабільність, надійну обороноздатність, суверенітет, незалежність, територіальну цілісність.

Під системою забезпечення національної безпеки розуміють спеціально створену в країні сукупність взаємодіючих суб'єктів, їх офіційних поглядів, концепцій і доктрин, закріплених відповідними

правовими нормами, а також сил, засобів, способів і напрямків, які гарантують якісну визначеність соціуму, його структур та інститутів в параметрах надійності існування і стійкості розвитку шляхом виключення небезпек і загроз.

Система національної безпеки функціонує в різних режимах: мирного часу; підвищеної готовності; надзвичайного стану; воєнного стану.

Термін «національні інтереси» в межах наукового дискурсу можна розглядають, як:

- власне етнічні – прибічники такого підходу пропонують використовувати цей термін переважно для віддзеркалення інтересів національної спільноти або соціальних груп, об'єднаних специфічними зв'язками і взаєминами генетичної і культурної однорідності. Національні інтереси в цьому контексті розглядаються як етнонаціональні, включені в структуру державних інтересів;

- зовнішньополітичні пріоритети держави (за рамками «національних інтересів», за такого підходу, залишаються внутрішні проблеми держави та суспільства в цілому);

- як інтереси нації-держави зі значною мірою незалежності громадянського суспільства від державних владних структур – такий підхід виправданий лише за умов наявності правової держави, оскільки в інших випадках держава може виражати корпоративні інтереси різних соціальних спільнот і навіть переважно власні бюрократичні інтереси;

- як збиральне поняття (близьке до інтересів держави) – чинники економічного, політичного, духовного, геополітичного, конфесійного, національного характеру при самих різних обставинах формують національні інтереси держави.

Таким чином, національні інтереси – це об'єктивно існуючі, усвідомлені потреби, цінності і установки особи, суспільства і держав, пов'язані із забезпеченням безпеки в усіх сферах життєдіяльності суспільства, його стійкого і динамічного розвитку па тривалу перспективу.

Сутність забезпечення національної безпеки полягає в цілеспрямованій діяльності суб'єктів з виявлення, попередження та протидії різних небезпек і загроз особі, суспільству і державі.

Під механізмом забезпечення національної безпеки слід розуміти об'єктивно обумовлену і суб'єктивно реалізовану сукупність владних, управлінських і координаційних умов, а також заходів, способів дій з визначення і організації (залучення) необхідних і достатніх матеріальних, духовних і людських сил і засобів, інтеграції

різних сфер суспільства для попередження і знищення зовнішніх і внутрішніх загроз існуванню особи, суспільства і держави.

У найзагальнішому вигляді алгоритм механізму забезпечення національної безпеки виглядає так: інституційні суб'єкти системи безпеки, ґрунтуючись на національних інтересах, визначають цілі цього механізму, необхідні шляхи, сили, засоби, форми і способи діяльності функціональних суб'єктів, організують їх взаємодію, контроль, корекцію.

Регіональна безпека – складова частина міжнародної безпеки, що характеризує стан міжнародних відносин в конкретному регіоні світової спільноти як вільне від військових загроз, економічних небезпек і тому подібне, а також від вторгнень і втручань ззовні, пов'язаних із завданням збитку, посягань на суверенітет і незалежність держав регіону. Відмінності регіональної безпеки від міжнародної визначаються наступним:

– процес підтримки регіональної безпеки можуть забезпечувати як спеціально створені для цього організації (зокрема, в Європі Організація з безпеки та співробітництва в Європі - ОБСЄ), так і об'єднання держав більш універсального характеру (Організація американських держав - ОАГ, Організація африканської єдності – ОАЕ, тощо);

– існують відмінності в забезпеченні безпеки в різних регіонах світу внаслідок неоднакової міри залучення великих держав у забезпечення регіональної безпеки.

У останнє десятиліття усе більше значення в забезпеченні регіональної безпеки надається її субрегіональному підрівню. У Європі такий процес особливо активізувався в субрегіонах Балтійського і Чорного морів.

Тема 10. Міжнародна стабільність в сучасних глобалізаційних умовах

Зміст поняття стабільності міжнародних відносин.

Особливості визначення поняття «стабільність» зарубіжними та вітчизняними теоретиками. Зміст концепту «балансу сил».

Обумовленість міжнародної стабільності стратегіями держав.

Сучасні політологічні концепції ядерної стабільності.

Поняття «стабільності» у своєму історичному розумінні еволюціонувало. Під стабільністю розуміли «статичний вимір» антипод змінам чи ревізійнізму (спробі змінити співвідношення, що склалось між державами: територіальне, демографічне, військово-

силове, економічне, ідейно-політичне і так далі). Антиподом ревізйонізму, у свою чергу поставав status quo – існуюче положення.

У історичних умовах ХІХ початку ХХ століть із стабільністю зв'язувалося уявлення про ідеальну систему міжнародних відносин в якій основною метою вважалося збереження Status quo, а головною умовою її реалізації – збереження силової рівноваги.

З часом стабільність починає сприйматися як єдність підтримки системи та її зміни.

На глобальному рівні можна ототожнювати стабільність і безпеку, але на державному рівні, таке ототожнення виглядає некоректним.

О.Д. Богатуров розглядає такі різновиди поняття «стабільності» в історичному контексті:

– доктрина «стратегічної стабільності» (що відноситься до другої половини 50-х років) – під стабільністю розуміється безпека як основна умова існування системи;

– «конфронтаційна стабільність» (1962–1991) – цей вид стабільності був найбільш природним в умовах біполярного світоустрою. Наперед знаючи про поразку, у разі початку агресії, жодний полюс не йшов на посилення конфронтації;

– «гегемоністична стабільність» (висунена в 1980 р. американськими дослідниками Кохейном і Гілліном) – умовою стабільного розвитку виступало переважання в міжнародних відносинах якоїсь однієї держави-гегемону. Характеристиками гегемону мають бути: його положення забезпечуватиме контроль над енергоресурсами, джерелами капіталу, ринками і конкурентні переваги у виробництві найбільш високоцінних товарів.

В сучасних роботах по теорії міжнародних відносин присутні риси усіх концепцій стабільності.

Сучасній концепції міжнародних відносин, як багатовимірної, багатошарової, мозаїчної системи, що поєднує збереження і зміну, визначеність і невизначеність, різноманіття і жорсткість стандарту, згоду і конфлікт, повинна відповідати нова теорія стабільності. Стає очевидним, що, по-перше, специфіку цього розуміння стабільності слід шукати: у напрямі виявлення ознак стабільності; через аналіз інших характеристик системи (рівновага, стаціонарність, мінливість); через виділення типів стабільності.

По-друге, сучасна наука про міжнародні відносини здійснює своєрідну медіацію, пошук середнього пласта у взаємодії процесів збереження і зміни. Ця медіація відбувається і через переосмислення відносин між державами.

По-третє, для подальшого аналізу стабільності потрібне вивчення параметрів, за якими можна визначити різні типи стабільності.

Структура міжнародної системи не забезпечує стабільності системи – вона лише диктує найбільш ефективні шляхи такого забезпечення. За державами залишається вибір: підкоритися або ігнорувати структурні вимоги. Стабільність міжнародної системи не є тотожною безпеці окремих держав. Але в той же час очевидно, що проблема війни тим чи іншим чином пов'язана із стабільністю.

Стабілізація міжнародної системи – це знаходження такого стану рівноваги у відносинах між її елементами, порушення якого не було б вигідним жодному з них, тобто стану оптимальності.

Принципи вигідності, сталості і справедливості можуть бути покладені в основу знаходження точки оптимальності міжнародної системи.

У сучасній політології зростає інтерес до проблематики ядерної, стабільності.

Ядерна стабільність – це система, в якій політичні функції ядерної зброї (примус опонента до якихось дій) чітко відокремлені від її військових функцій (розробка сценаріїв ведення війни із застосуванням ядерної зброї для переконання опонента в безперспективності першого удару). Така система є аналітичним конструктом, який в чистому вигляді не існував ніколи.

Тема 11. Війна як загроза міжнародній безпеці в постіндустріальну епоху

Сутність воєнного конфлікту у політиці постіндустріальної епохи.

Воєнні конфлікти в сучасну епоху. Асиметрія війни.

Військові та воєнні способи вирішення конфліктів: переваги та недоліки.

Гібридна війна та її форми.

Інформаційна війна. Причини зростання її ролі в світовій політиці.

Сучасні західні автори найчастіше пишуть про зміну ролі сили в забезпеченні безпеки, про нові моделі застосування військової сили у світовій політиці і відмінностях озброєного конфлікту в майбутньому від того, який був відомий раніше. Тезу про зміну природи конфлікту, як правило, обґрунтовують посиленням на так звану революцію у військовій справі.

Дослідники по-різному бачать її природу, напрям розвитку і можливі наслідки. В зарубіжній літературі вона інтерпретується як

військова і технічна революція, що дозволяє застосовувати технічні нововведення в системі організації розвідки, управління, контролю і зв'язку». Така революція зв'язується з появою високоточної зброї і, як наслідок, нових операційних концепцій, включаючи доктрини інформаційних воєн і проведення спільних операцій.

Інша дефініція запропонована Управлінням оцінок Міністерства оборони США: значна зміна в природі бойових дій, викликана застосуванням нових технологій, що у свою чергу привело до перегляду військової доктрини і операційних концепцій і тим самим фундаментально змінило характер військових операцій.

У дослідженнях останніх років сформульовано не менше п'яти різних концепцій використання нових можливостей революції у військовій справі:

- теорія «безконтактних» ударів з безпечної відстані. Ідея полягала в тому, щоб на користь збереження свого особового складу і техніки уникати безпосереднього контакту з супротивником, наносючи йому з великої дистанції удари, що координуються і направляються високочутливими сенсорами і системами управління і наведення;

- концепція інформаційної війни (information warfare);

- концепція системи систем (system of systems). Її сенс полягав в тому, що зв'язування в єдину систему підсистем збору і обробки розвідінформації, управління, зв'язку і контролю, високоточних озброєнь в цілому результативніше, ніж можливості кожної з цих підсистем.

- концепція мережевої війни (net war);

- ідея кооперативних (cooperative) бойових дій. Полягає у використанні на театрі військових дій географічно ізольованих платформ озброєнь (weapon carrier) – крилатих ракет різного базування, літаків і безпілотних літальних апаратів тощо.

Уточнити уявлення про особливості сучасної війни можна за допомогою так званого чинника асиметрії.

Асиметричні політичні стратегії є найбільш загальним родовим поняттям ситуацій, в яких «невоєнні» методи використовуються для досягнення військових цілей, а інформаційно-психологічні методики слугують захисту політичних інтересів. Приклад такого роду використання страхів цивільного населення (психологічне залякування) для цілей скидання уряду або компрометації міжнародних союзів, в яких бере участь держава.

Прикладом явної операційної асиметрії (високі технології проти звичайних озброєнь) можна вважати американську кампанію в Афганістані в 2001-2002 роках. Американські збройні сили почали

бойові дії з колосальною технологічною перевагою (сенсори, космічні засоби розвідки і зв'язку, високоточна зброя і так далі). Вони мали можливість використовувати складне електронне устаткування для координації дій власних військово-повітряних сил і сил спеціального призначення з наземними операціями Північного альянсу, що став союзником Сполучених Штатів проти талібів.

Розгляд асиметричних загроз правильно починати з асиметрії інтересів як найбільш важливої їх складової. Коли слабкий супротивник має життєвий інтерес, що суперечить нежиттєво важливому інтересу сильнішої держави, він отримує достатній стимул до того, щоб створити своєму опонентові асиметричну загрозу (асиметрична стратегія).

Важливо те, що асиметричні стратегії можуть бути націлені на психологічні маніпуляції, за допомогою яких можливо компенсувати недолік інших ресурсів. Ефект від застосування подібних методів може бути як тактичним, так і стратегічним.

Асиметричні загрози вимагають абсолютно нових стратегій протидії їм. На перше місце виходить інформаційно-психологічний аспект воєн.

Війна переміщується зі сфери власне військового планування в сферу політики. Застосування військових засобів все тісніше пов'язується з використанням засобів невоєнних, серед яких головним стає політичне маніпулювання з урахуванням усієї потужності сучасних інформаційних технологій.

В цьому контексті важливим є поняття гібридної та інформаційної війни.

Ф. Хоффман дає наступне визначення гібридної війни – повний арсенал всіх видів бойових дій, враховуючи конвенціональні можливості, іррегулярну тактику і формування, терористичні акти, що містять насилля та кримінальні безлади.

До складових гібридної війни слід віднести використання методів класичної війни (проведення збройних військових операцій), інформаційної або інформаційно-психологічної, партизанської війни, «кібервійни», елементів тероризму та підривних дій, економічного та дипломатичного впливу.

Провідною складовою гібридної війни є інформаційна війна. Виділяють два провідних напрямки впливу інформаційної зброї: вплив на інформаційні засоби і системи противника і вплив на свідомість людей. Перший напрямок отримав ще назву кібервійни, коли атакам піддається технічне обладнання і системи його програмного забезпечення. Другий напрямок – це старі способи пропаганди і

агітації, контрпропаганди і контрагітації, але досягли небувалих по своє силі висот по витонченості і масовості впливу на уми людей

До основних інструментів гібридної війни відносять наступні інформаційні заходи: засоби військово-політичної дезорієнтації противника; дезінформація щодо власних ресурсів; дії, спрямовані на поразку чи блокування каналів передання даних з метою дезорієнтації й дезорганізації, створення атмосфери напруженості в українському суспільстві від постійного очікування ударів і масованого наступу по всій лінії фронту та вплив на масову свідомість українців з метою деморалізації та поширення паніки.

Тема 12. Незалежна Україна в системі сучасних міжнародних відносин

Зовнішня політика України в 1990-2000-ні рр.

Міжнародна діяльність України в рамках СНД.

Участь України у діяльності ООН.

Україна та європейські регіональні організації.

Співпраця України та НАТО в сфері міжнародної безпеки.

Розташування України на місці трьох величезних геополітичних масивів – євроатлантичного, євразійського та ісламського, створює унікальний цивілізаційний простір.

Стратегічна мета нашої країни полягає в інтеграції до європейських та євроатлантичних структур. Пріоритетним стає набуття повноправного членства у Європейському Союзі.

Основним базовим національно-державним інтересом, геополітичним пріоритетом і стратегічним завданням зовнішньополітичного курсу України в умовах глобалізації та євроінтеграції є підвищення її життєспроможності та зміцнення як вільної, суверенної, незалежної держави сучасного світу за умов збереження національних цінностей, захисту економічного та політичного суверенітету, власної соціально-культурної ідентичності.

Для досягнення стратегічної мети України у питаннях євроінтеграції та глобалізації постають такі основні завдання: підтримка взаємовигідних зв'язків із сусідніми країнами, країнами-кандидатами та державами ЄС; здійснення адміністративних та правових заходів для поступового усунення перешкод, що стримують розвиток транскордонної взаємодії.

Визначення національних інтересів України й активізація її зовнішньополітичних зусиль відбувається на двох рівнях: глобальному і субрегіональному.

На глобальному рівні можливості України стали вкрай обмеженими після того як вона позбулася ядерної зброї та значно скоротила свій військовий потенціал, не компенсувавши цих втрат економічними здобутками. На цьому рівні Україна є об'єктом тиску з боку глобальних сил: США, Європейської спільноти, міжнародних фінансових структур, Росії.

Глобальні сили мають певні інтереси в Україні, можливість реалізації цих інтересів визначається їх взаємодією та здатністю України бути суб'єктом геополітики. Зниження якості України як суб'єкта зменшує її можливості чинити опір, і навпаки.

Реально посилити свої позиції на глобальному рівні Україна може шляхом структурної модернізації свого економічного потенціалу та масштабної цілеспрямованої експансії в Південно-Східному напрямку. Сприяє цьому також інтегрування в європейські структури та посилення стратегічного співробітництва з США.

На субрегіональному рівні (в просторі найближчого оточення) Україна є великою (за розмірами та чисельністю населення) державою зі значним потенціалом. Як спадкоємниця частини функцій СРСР в Центральній і Південно-Східній Європі та в Чорноморському регіоні, Україна має відігравати тут значну роль в організації нової світової системи порядку. Для неї життєво важливим є врегулювання конфліктних ситуацій на Балканах, в Придністров'ї та Кавказькому регіоні, формування моделей рівноправного партнерства з Польщею, Туреччиною, Росією як потужними регіональними сусідами.

Якщо Україна й надалі програватиме на своєму субрегіональному рівні, то це призведе до того, що й тут вона стане переважно об'єктом тиску з боку інших регіональних сил. Отже, активно діяти вона зможе лише на локальному рівні, тобто на рівні міждержавного вирішення конкретних питань, здобуваючи тут певні незначні переваги, але все більше і більше втрачаючи геостратегічну перспективу.

Українську геостратегію визначають на сьогодні три головні парадигми, взаємодія яких створює ту чи іншу конфігурацію зовнішньополітичних орієнтацій країни. Ці головні парадигми такі: Євразійська, Євроатлантична та Чорноморська (Південно-Східна). Разом з тим, вони являють собою три головні напрями зовнішньополітичних зусиль нашої держави. Всі вони мають достатньо глибокі історичні корені та відображають потужні геополітичні чинники сьогодення.

Таким чином, Україна послідовно інтегрується до загальноєвропейської спільноти і розглядає поглиблення інтеграційних

процесів на континенті як необхідну передумову створення системи глобальної безпеки, утвердження нового геополітичного простору, що відповідатиме вимогам майбутнього. Із прийняттям нашої країни до Ради Європи та співпраці з іншими європейськими об'єднаннями з'явилися принципово нові можливості для застосування багатовікового досвіду демократичних держав. Україна зміцнила співробітництво і з такими впливовими міжнародними інституціями, як Міжнародний валютний фонд, Всесвітній банк і Європейський банк реконструкції та розвитку.

Співробітництво з НАТО в рамках ініціативи «Партнерство заради миру» також свідчить на користь нарощування зусиль до утвердження нашої держави в лоні європейських народів, у світовому співтоваристві.

Політичні зрушення спонукають до нарощування політико-правових засад у міждержавних відносинах, взаємовигідних торговельних та економічних зв'язків, співпраці в науці й техніці.

Актуальними завданнями України у контексті більш ефективної реалізації декларованого курсу прискорення європейської інтеграції слід вважати: формування субрегіональних систем співробітництва; участь у спільних проектах стратегічного характеру; гармонізація відносин із партнерами, які мають відмінні (а часто і протилежні) позиції у міжнародних справах, насамперед – із США, Об'єднаною Європою та РФ.

Тема 13. Міжнародно-політичні проблеми національної безпеки України

Європейський шлях розвитку України як вибір українського народу.

Політико-правові основи забезпечення національної безпеки в Україні.

Особливості набуття Україною без'ядерного статусу.

Сучасні загрози територіальній цілісності України.

Міжнародний імідж України в контексті забезпечення захисту національних інтересів.

Сучасні зв'язки між Україною та ЄС ґрунтуються на широкій політичній і міжнародно-правовій основі, початок якій було покладено Угодою про партнерство і співробітництво між Україною і ЄС, підписаною 14 червня 1994 р. Вона була укладена на початковий період тривалістю 10 років і передбачала співпрацю в політичних, економічних та гуманітарних питаннях, є правовою основою для поступового введення України в європейські інтеграційні процеси.

Євроінтеграційна політика України – це діяльність держави (конкретні заходи) щодо реалізації європейської інтеграції, яка повинна складатися з наступних елементів: теоретичні та концептуальні настанови щодо реалізації європейської інтеграції України; нормативно-правова база, що має проєвропейський характер; інституційно-організаційне забезпечення, що орієнтоване на інтеграцію в європейський політичний, економічний та правовий простір; повноцінне фінансове забезпечення реалізації євроінтеграційної політики; підтримка населенням України, вибраного державою європейського курсу тощо.

Основні етапи реалізації євроінтеграційної політики України:

I етап - підготовка до підписання та підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС;

II етап - імплементація положень Угоди про асоціацію між Україною та ЄС;

III етап - інтеграція в європейський політичний, економічний, правовий простір.

Успішна реалізація євроінтеграційної політики та вирішення завдань на кожному етапі можливе лише тоді, якщо задіяти політичний, інституційно-організаційний, правовий, економічний, інформаційний механізми, відповідно до критерій їх дієвості: доцільності, економічності, ефективності.

14 січня 1994 р. Україна добровільно в односторонньому порядку відмовилася від ядерної зброї, яка залишилася на її території внаслідок розпаду СРСР (вона фактично володіла третім за потужністю ядерним арсеналом у світі).

Від моменту здобуття незалежності в Україні точилися дискусії навколо питання: чи може держава зберегти таку зброю як власні гарантії безпеки. З новою силою такі дискусії відновилися у результаті незаконної анексії Російською Федерацією Криму у березні 2014 р. і недотримання нею гарантій безпеки, передбачених у Будапештському меморандумі 1994 р.

Прихильники ядерного статусу України завжди розглядали цю зброю як символ незалежності та могутності держави.

З іншого боку, прихильники більш реалістичного погляду, навпаки, вбачали засади національної безпеки України у підтвердженні її наміру стати без'ядерною державою.

Іншим аргументом неможливості збереження Україною ядерного статусу був і матеріально-технічний аспект. Так наголошувалося, що Україна не могла гарантувати безпечного стану ядерних боєголовок, бо не володіла відповідними спеціальними

технологіями, а також підприємствами зі збагачення урану та плутонію і не мала власних полігонів.

Існував і суто юридичний аспект, що, на думку експертів, свідчив про неможливість набуття Україною ядерного статусу. Зокрема зверталась увага на визначення ядерної держави, яке міститься у п. 3 ст. IX Договору про нерозповсюдження ядерної зброї 1968 р. Згідно із цією конвенцією такою вважається держава, яка «виробила і випробувала ядерну зброю або інший ядерний пристрій до 1 січня 1967 р.». Отже, позаяк Україна не виробляла ядерну зброю і не проводила ядерних випробувань, згідно з таким формально юридичним підходом вона не могла вважатися ядерною державою.

Принципи територіальної цілісності та недоторканності кордонів займають центральне місце в сучасній системі міжнародних відносин. Означений принцип було порушено в ході анексії Криму Російською федерацією.

Міжнародне визнання володіння Україною півостровом Крим не викликає жодних сумнівів: Україна отримала його у спосіб, що вважався законним на момент такого отримання (за відсутності заперечень з боку РФ), протягом достатнього часу Україна здійснювала всі дії, що необхідні для підтвердження суверенітету над зазначеною територією (знову ж таки – за відсутності заперечень з боку РФ), на політичних та географічних мапах України та РФ Крим зазначався як українська територія, між сторонами були укладені чисельні угоди, що прямо або опосередковано стосувались Криму саме у розумінні його приналежності Україні. Суверенітет України над містом Севастополь 20 липня 1993 р. було підтверджено Радою Безпеки ООН, неодмінним членом якого є Російська Федерація.

Крім того, Міжнародним Судом ООН в процесі офіційного розгляду справи зафіксована делімітація морських просторів між Україною та Румунією в Чорному морі, чітко і конкретно визначені межі континентального шельфу і виключної економічної зони саме України, а не її окремої адміністративно-територіальної одиниці і не Російської Федерації. При цьому Суд ООН при виробленні делімітаційної лінії у вказаній справі брав у розрахунок узбережжя Криму.

Вище викладене з абсолютною ясністю свідчить, що у Російської Федерації немає юридичних підстав вважати Крим частиною своєї території. Згідно з нормами міжнародного права Україна була і є сувереном Кримського півострова.

Тема 14. Україна у вирішенні загальносвітових проблем сучасності

Участь України у миротворчих операціях ООН.

Роль ООН та світової спільноти в забезпеченні територіальної цілісності України в сучасних умовах.

Роль України у боротьбі із екологічними загрозами.

Участь України у миротворчих операціях ООН

Україна надає важливого значення діяльності з підтримки міжнародного миру та безпеки, розглядаючи участь у ній як важливий чинник своєї зовнішньої політики.

Починаючи з липня 1992 р., Україна виступає як контрибутор військових підрозділів та персоналу до операцій ООН з підтримання миру (ОПМ).

Участь України в міжнародних миротворчих операціях ООН дає вагомий позитивний результат, серед яких – зміцнення авторитету нашої держави, створення сприятливого клімату для налагодження та активізації двостороннього економічного співробітництва з відповідними державами, а також набуття військовослужбовцями цінного професійного досвіду.

Україна ініціювала розробку Конвенції з безпеки персоналу ООН (1994 р.) та зв'язаного з нею персоналу, була однією із перших, а в липні 1995 р. - ратифікувала.

Згідно з позицією України, яка базується, зокрема, на відповідних документах ООН та ОБСЄ, операції ООН з підтримання миру мають проводитись на підставі чіткого мандату ООН або ОБСЄ та під їх політичним контролем. Сили, задіяні в таких операціях, повинні мати багатонаціональний характер.

Наша держава надає великого значення вдосконаленню системи швидкого реагування ООН на кризові ситуації.

Делегація України бере активну участь у щорічних сесіях Спеціального комітету ООН з операцій з підтримання миру, який відповідно до свого мандата розглядає всі аспекти здійснення ОПМ ООН.

Україна приділяє належну увагу такому напрямку співробітництва з Секретаріатом ООН, як організація підготовки в Україні міжнародного миротворчого персоналу на основі стандартизованих навчальних модулів, розроблених ООН та за сприяння інструкторів Організації.

Верховна Рада України своєю постановою від 21 травня 2013 року встановила державне свято – День українських миротворців, який щорічно відзначається 15 липня. Саме цього дня у 1992 році з

місії у Боснії розпочалася участь українських військових в операціях з підтримання миру і безпеки, які під егідою ООН, ОБСЄ, НАТО і ЄС проводяться в «гарячих точках» планети.

В умовах конфлікту на Сході країни актуальним є питання збереження територіальної цілісності України. Найбільш чисельну місію доправила ОБСЄ.

Глобальні екологічні виклики у національному масштабі набувають ознак загроз безпеці України, в якій представлено широкий спектр екологічних проблем: радіаційне забруднення, шкідливі викиди промислових підприємств в атмосферу і водойми, перенасиченість полігонів побутових відходів.

Екологічна безпека стала проблемою транснаціонального характеру, а заходи з мінімізації наслідків екологічних катастроф потребують не тільки мобілізації значних матеріальних і людських ресурсів, але й посилення міжнародної кооперації з метою аналізу, прогнозування та попередження надзвичайних ситуацій.

У процесі вирішення глобальних проблем екологічної безпеки, інтеграції України у світове співтовариство, врегулювання аспектів двосторонніх відносин наша держава повинна продовжувати активну діяльність в рамках:

- міжнародної взаємодії з удосконалення наявних та створення нових політичних механізмів міжнародної відповідальності, пов'язаної із заподіянням транскордонних екологічних збитків та знищенням екосистем у межах державних кордонів;

- залучення вже існуючих міжнародних експертних груп для об'єктивної оцінки можливих екологічних збитків, запобігання транскордонного, регіонального забруднення навколишнього середовища;

- розробки гнучкої системи заходів врегулювання викидів, переходу на екологічно чисті та енергозберігаючі технології в середині країни;

- впровадження міжнародної екологічної експертизи для вже існуючих, та планових проектів природокористування (економічні, енергетичні проекти);

Досвід України має значні перспективи в активізації міжнародних зусиль в питаннях вирішення, перш за все, проблем ядерної безпеки.

V. ПЛАНИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Тема 1. ВСТУП ДО КУРСУ «НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА В ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ УМОВАХ»

1. Предмет курсу «Національна безпека в глобалізаційних умовах». Методологічна основа вивчення курсу.

2. Зміст понять «глобалізація», «національна безпека», «міжнародна безпека».

3. Співвідношення понять «глобалізація», «інтеграція», «дезінтеграція», «інтернаціоналізація», «транснаціоналізація», «регіоналізація».

4. Основні напрямки наукових розробок щодо стратегій формування міжнародної та національної безпеки.

Завдання або кейси для поточного контролю знань і вмінь здобувачів вищої освіти

1. Відомо, що міжнародна політика держав орієнтується на загальновизнані міжнародні правила поведінки, основоположні принципи міжнародного життя, які суттєво впливають на поведінку держав. Визначте, що це за принципи. Де, коли і ким вони були розроблені та в яких міжнародних документах зафіксовані? Як вони реалізуються у сучасній практиці міжнародних відносин?

Література до теми: 1, 3, 24, 27, 28, 33, 48.

Тема 2. СУЧАСНА СВІТОВА ПОЛІТИКА: ВИЗНАЧЕННЯ ТА СТРУКТУРА

1. Визначення поняття «світової політики».

2. Сучасні актори світової політики. Конфігурація акторів в системі світової політики.

3. Співвідношення акторів, чинників та структур світової політики.

Завдання або кейси для поточного контролю знань і вмінь здобувачів вищої освіти

1. Важливою проблемою у зовнішній політиці суб'єктів міжнародних відносин є проблема прийняття рішень. Яким вимогам, на ваш погляд, повинно відповідати прийняття зовнішньо політичних рішень? Прокоментуйте їх.

Література до теми: 2, 22, 27, 30, 35.

Тема 3. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ РЕГІОНАЛЬНОЇ СВІТОВОЇ ПОЛІТИКИ СУЧАСНОСТІ

1. Європейський Союз: сучасні тенденції у розвитку.
2. Участь Східної Азії у сучасній світовій політиці.
3. Особливості сучасної світової політики на Африканському континенті.
4. Латинська Америка в системі сучасних міжнародних відносин.

Завдання або кейси для поточного контролю знань і вмінь здобувачів вищої освіти

В теорії міжнародних відносин досить часто водночас з терміном "зовнішня політика" вживається поняття "міжнародна політика". У чому, на ваш погляд, полягає відмінність між ними? Чим зумовлено виникнення поняття "міжнародна політика"? За рахунок чого розширюється коло учасників, суб'єктів міжнародних відносин?

Література до теми: 4, 30, 32, 34, 42, 43, 46.

Тема 4. ОСНОВНІ ФАКТОРИ МІЖДЕРЖАВНИХ ВІДНОСИН НАПРИКІНЦІ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТ.

1. Релігійний фактор як чинник світової політики сучасності.
2. Проблема спірних територій та невизнаних державних утворень на початку ХХІ ст.
3. Стан ядерної безпеки та проблема нерозповсюдження ядерної зброї в світі.

Завдання або кейси для поточного контролю знань і вмінь здобувачів вищої освіти

1. Назвіть країни, з якими Україна має стратегічні відносини в економічній та політичній сфері. Чи відповідають відносини України з ними міжнародним критеріям стратегічного партнерства? Виходячи з цих критеріїв, визначте, з якими країнами Україна має перспективи, у найблищому майбутньому, вибудовувати стосунки стратегічного партнерства.

Література до теми: 2, 10, 13, 22, 30, 35.

Тема 5. ПОЛІТИЧНИЙ, КУЛЬТУРНИЙ ТА ЕКОНОМІЧНИЙ ЕКСПАНСІОНІЗМ У СИСТЕМІ СУЧАСНОЇ СВІТОВОЇ ПОЛІТИКИ

1. Сучасний експансіонізм, його зв'язок з демократією та переформатування глобального світоустрою. Етапи розвитку сучасного експансіонізму в світовій політиці.

2. Російський чинник у світовій політиці сучасності.

3. Економічна експансія Китаю, стратегія та доктрина китайського експансіонізму.

Завдання або кейси для поточного контролю знань і вмінь здобувачів вищої освіти

1. Відомий теоретик міжнародних відносин, американський політолог Дж. Розенау стверджував, що зрозуміти й описати поведінку атомів набагато легше, ніж зрозуміти й описати дії суверенних держав на міжнародній арені. Чи погоджуєтесь ви з цим твердженням? Прокоментуйте його. Що, на ваш погляд, треба зробити, щоб зрозуміти поведінку держав на міжнародній арені? Чим вона детермінується?

Література до теми: 2, 15, 22, 30, 35, 42.

Тема 6. ФАКТОР ПРОТИБОРСТВА ТА КОНФЛІКТІВ У СУЧАСНІЙ СИСТЕМІ СВІТОВОЇ ПОЛІТИКИ

1. Аарабо-ізраїльський конфлікт на початку ХХІ ст.: проблема врегулювання.

2. Наслідки «Арабської весни» для Близького Сходу та Північної Африки.

3. Проблема терористичної Ісламської держави на території Сирії та Іраку.

Завдання або кейси для поточного контролю знань і вмінь здобувачів вищої освіти

Розкрийте зміст феномену "зіткнення цивілізацій". Як його визначив С. Хантінгтон? Наскільки правомірно, на вашу думку, пояснювати сучасні локальні конфлікти за допомогою цього феномену? Яким, на Вашу думку, має бути механізм подолання цивілізаційних конфліктів та запобігання їм? Які реалії сучасного світу заважають виробленню такого механізму? Відповідь обґрунтуйте.

Література до теми: 2, 10, 13, 19, 22, 30, 44.

Тема 7. ГЛОБАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ СВІТОВОЇ ПОЛІТИКИ

1. Зміст поняття «глобальні проблеми сучасності».
  2. Екологічні проблеми людства: визначення та основні шляхи подолання.
  3. Демографія та проблеми голоду.
- Завдання або кейси для поточного контролю знань і вмінь здобувачів вищої освіти*

Початок ХХІ століття ознаменувався відчутними й далекосяжними за наслідками змінами, які призвели до глобальних геополітичних зрушень. З чим пов'язані та в чому полягають ці кардинальні зрушення для міжнародної політики ХХІ століття? Які їх наслідки та перспективи подальшого розвитку?

Література до теми: 4, 22, 25, 30, 43.

Тема 8. НАЦІОНАЛЬНА ТА МІЖНАРОДНА БЕЗПЕКА: ТЕОРЕТИЧНИЙ ТА ПРАКТИЧНИЙ ВИМІРИ

1. Зміст поняття категорії «безпека» в міжнародно-політичній теорії.
2. Суб'єктна складова міжнародної безпеки.
3. Глобальна безпека та її співвідношення з регіональною та національною безпекою.
4. Проблеми глобальної інформаційної безпеки та інформаційної зброї.
5. Енергетична безпека держав.

Завдання або кейси для поточного контролю знань і вмінь здобувачів вищої освіти

Визначте існуючі системи регіональної безпеки та проаналізуйте участь в них України.

Література до теми: 1, 3, 4, 6, 9, 18, 23, 47, 48.

Тема 9. НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА ЯК ЧАСТИНА НАЦІОНАЛЬНОГО ІНТЕРЕСУ ДЕРЖАВИ. РЕГІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА

1. Структурні елементи національної безпеки та їх характеристика.
2. Національні інтереси: суть, зміст та структура.

3. Основні чинники забезпечення національної безпеки.
4. Сутність регіональної безпеки.

Завдання або кейси для поточного контролю знань і вмінь здобувачів вищої освіти

Проаналізуйте думки, що описані у вітчизняній науковій літературі про шляхи забезпечення національної безпеки України. Яка з них, на ваш погляд, найбільш автентична інтересам незалежної Української Держави? Відповідь аргументуйте.

Література до теми: 1, 4, 23, 24, 27, 28, 44, 47.

Тема 10. МІЖНАРОДНА СТАБІЛЬНІСТЬ В СУЧАСНИХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ УМОВАХ

1. Зміст поняття «стабільності міжнародних відносин».
2. Стратегії держав як фактор, що обумовлює міжнародну стабільність.
3. Ядерна стабільність як пріоритет міжнародних відносин.

Завдання або кейси для поточного контролю знань і вмінь здобувачів вищої освіти

Австрійський соціолог Л. Гумплович, аналізуючи взаємозв'язок внутрішньої і зовнішньої політики, зазначав, що внутрішній розвиток держави визначається розвитком її зовнішніх сил, причому першому призначена службова роль щодо останнього, внутрішня політика – це простий додаток до зовнішньої, що зумовлений останньою. Чи поділяєте ви цей погляд? Які аргументи “працюють” на користь такого висновку? Назвіть і охарактеризуйте інші підходи до розв'язання названої проблеми.

Література до теми: 2, 3, 10, 15, 19, 41, 42.

Тема 11. ВІЙНА ЯК ЗАГРОЗА МІЖНАРОДНІЙ БЕЗПЕЦІ В ПОСТІНДУСТРІАЛЬНУ ЕПОХУ

1. Сутність та види воєнного конфлікту у політиці постіндустріальної епохи. Асиметрія у війні та воєнних конфліктах в сучасну епоху.
2. Гібридна війна: поняття та форми ведення.
3. Інформаційна війна як загроза національній безпеці.

Завдання або кейси для поточного контролю знань і вмінь здобувачів вищої освіти

Німецький військовий діяч і теоретик К. Клаузевіц (1780 – 1831) розглядав війну як вияв політики, її продовження. Він підкреслював, що війна є знаряддям політики. Тому ведення війни є сама політика, що змінила перо на меч. Як бачимо, йдеться, по суті, про раціональність війни. Чи може сьогодні війна бути інструментом політики? Якщо ні, то чому? Якою буде ціна війни в сучасних умовах і що робить її недопустимою?

Література до теми: 1, 9, 22, 30, 33, 44.

Тема 12. НЕЗАЛЕЖНА УКРАЇНА В СИСТЕМІ СУЧАСНИХ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

1. Правові засади зовнішньої політики сучасної України.
2. Міжнародна діяльність України в рамках СНД.
3. Участь України в міжнародних організаціях.
4. Україна та НАТО: основні вектори взаємодії.

Завдання або кейси для поточного контролю знань і вмінь здобувачів вищої освіти

Проаналізуйте співпрацю України з НАТО. Чи потрібно Україні членство в НАТО? Відповідь аргументуйте.

Література до теми: 1, 4, 6, 7, 8, 12, 17, 23, 26, 31, 38, 39.

Тема 13. МІЖНАРОДНО-ПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

1. Євроінтеграційний вектор зовнішньої політики України як пріоритет внутрішньополітичного розвитку.
2. Без'ядерний статус України: особливості набуття.
3. Сучасні загрози територіальній цілісності України та міжнародна підтримка України.

Завдання або кейси для поточного контролю знань і вмінь здобувачів вищої освіти

Назвіть і охарактеризуйте базові принципи формування сучасного зовнішньополітичного курсу України. У чому їх універсальність і які перспективи вони відкривають перед Україною у здійсненні її миролюбного, відкритого зовнішньополітичного курсу?

Література до теми: 1, 4, 5, 11, 16, 21, 25, 29.

Тема 14. УКРАЇНА У ВИРІШЕННІ ЗАГАЛЬНОСВІТОВИХ ПРОБЛЕМ СУЧАСНОСТІ

1. Участь України у миротворчих операціях ООН.
2. Роль України в боротьбі з міжнародним тероризмом.
3. Україна у боротьбі із екологічними загрозами.
4. Боротьба українського народу за незалежність та цілісність своєї держави як внесок в Європейську та світову безпеку.

Завдання або кейси для поточного контролю знань і вмінь здобувачів вищої освіти

Проаналізуйте участь України у миротворчих операціях ООН. На яких нормативно-правових актах базується така участь? Визначіть роль нашої держави в організації підготовки міжнародного миротворчого персоналу на основі стандартизованих навчальних модулів, розроблених ООН.

Література до теми: 1, 4, 5, 11, 14, 20, 27, 28, 37.

VI. ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Тема 1. ВСТУП ДО КУРСУ «НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА В ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ УМОВАХ»

Визначте предмет курсу «Національна безпека в глобалізаційних умовах».

Охарактеризуйте місце курсу в системі політичних знань.

Визначте сутність та зміст категорій «безпека» та «глобалізація».

Співставте поняття «глобалізація», «інтеграція», «дезінтеграція», «інтернаціоналізація», «транснаціоналізація», «регіоналізація».

Назвіть основні напрямки наукових розробок щодо стратегій формування міжнародної та національної безпеки.

Перерахуйте основні теоретичні концепції міжнародних відносин та охарактеризуйте головні погляди їх представників.

Проблема співвідношення понять "міжнародні відносини" та "світова політика". Назвіть основні концептуальні підходи до аналізу світової політики.

Задачі, завдання або кейси для поточного контролю знань і вмінь здобувачів вищої освіти

1. Визначте тенденції формування "світової демократичної імперії". Хто є причинниками зазначеного напрямку аналізу світової політики?

2. Визначте поняття "світова політика" у співвідношенні таких категорій, як міжнародні відносини, глобальна політика, глобалізація.

Література до теми: 1, 3, 24, 27, 28, 33, 48.

Тема 2. СУЧАСНА СВІТОВА ПОЛІТИКА: ВИЗНАЧЕННЯ ТА СТРУКТУРА

Охарактеризуйте основні компоненти поняття "світова політика". Визначте, в рамках яких парадигмальних аспектів можливе теоретичне узагальнення змісту поняття "світова політика"

Чим відрізняються підходи вітчизняних вчених до визначення змісту поняття "світова політика" від західної наукової традиції?

Проблема співвідношення понять "міжнародні відносини" та "світова політика". Назвіть основні концептуальні підходи до аналізу світової політики.

Дайте визначення поняття "міжнародний актор".

Перерахуйте основні типології міжнародних акторів.

Яка роль належить державам як міжнародним акторам у світовій політиці з точки зору конструктивізму?

Назвіть та охарактеризуйте основні чинники сучасної світової політики.

Які фактори визначають основні риси актора світової політики?

Як співвідносяться "акторний" та "факторний" підходи до розуміння сутності сучасної світової політики.

Яке, на Вашу думку, має значення інтераціоналістська модель в аналізі світової політики?

Задачі, завдання або кейси для поточного контролю знань і вмінь здобувачів вищої освіти

1. Яка з чотирьох соціологічних традицій дослідження питання про роль акторів і чинників, агентів і структур у світовій політиці, на Вашу думку, є найбільш обґрунтованою? Аргументуйте свою думку.

2. Розкрийте сутність ідеї багаторівневого управління (multi-level governance). Встановіть чи має ця ідея певний «мінімальний» масштаб застосування (наприклад, країна, регіон, область, район, тощо).

Література до теми: 2, 22, 27, 30, 35.

Тема 3. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ РЕГІОНАЛЬНОЇ СВІТОВОЇ ПОЛІТИКИ СУЧАСНОСТІ

Охарактеризуйте місце ЄС у регіональній світовій політиці.

Назвіть та охарактеризуйте основні інструменти регіональної політики ЄС.

Яка мета та завдання діяльності форуму Азійсько-Тихоокеанського економічного співробітництва (АТЕС) і саміту «Азія–Європа» (АСЕМ)?

В чому полягає сутність принципу «широкого регіоналізму»?

Назвіть основні дестабілізуючі фактори геополітичної ситуації в Східній Азії на сьогодні.

В чому полягає суть закону Хелмса-Бертона?

Які цілі та завдання діяльності Групи Ріо?

Які перспективи створення Зони вільної торгівлі АТР?

Задачі, завдання або кейси для поточного контролю знань і вмінь здобувачів вищої освіти

1. Проаналізуйте перспективи розвитку МЕРКОСУР.

2. Проаналізуйте наскільки придатним є принцип "відкритого регіоналізму" в сучасному світі.

Література до теми: 4, 30, 32, 34, 42, 43, 46.

Тема 4. ОСНОВНІ ФАКТОРИ МІЖДЕРЖАВНИХ ВІДНОСИН НАПРИКІНЦІ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТ.

Визначте та охарактеризуйте механізми міжнародної релігійної безпеки. Наведіть приклади формування міждержавних структур саме завдяки релігійному чиннику.

Які існують пропозиції та проблеми розробки теоретичних/практичних рекомендацій із розбудови системи забезпечення міжнародної релігійної безпеки?

Що може і повинно зробити міжнародне співтовариство у разі масових порушень прав людини і, більше того, фактичного геноциду, здійснюваних тими або іншими злочинними режимами?

Яка роль ЄС у вирішенні конфлікту в Нагірному Карабаху?

Переваги та недоліки дипломатичних відносин у врегулюванні конфліктів.

Роль міжурядових організацій у врегулюванні та вирішенні конфліктів.

Чим відрізняється діяльність ЄС щодо врегулювання територіальних проблем в Грузії від такої ж діяльності в Придністров'ї?

Задачі, завдання або кейси для поточного контролю знань і вмінь здобувачів вищої освіти

1. Охарактеризуйте роль військової сили в умовах біполярної системи і стратегічного паритету.

2. Охарактеризуйте систему інтегрованих гарантій МАГАТЕ та визначте які гарантії застосовуються в Україні.

Література до теми: 2, 10, 13, 22, 30, 35.

Тема 5. ПОЛІТИЧНИЙ, КУЛЬТУРНИЙ ТА ЕКОНОМІЧНИЙ ЕКСПАНСІОНІЗМ У СИСТЕМІ СУЧАСНОЇ СВІТОВОЇ ПОЛІТИКИ

Які основні принципи геополітичної динаміки виділив Коллінз?

Чи повинні відмінності в політичній системі і цінностях – в Росії, Китаї, Ірані або якийсь іншій країні – розглядатися західними державами як потенційно небезпечні?

В чому полягає сутність "теорії авторитарного експансіонізму"? Назвіть прибічників даної теорії.

Які характерні особливості притаманні авторитарному експансіонізму Росії?

Поняття та сутність етноцентризму.

Назвіть основні стратегічні цілі регіональної системи Китаю.

В чому полягають особливості економічного експансіонізму у системі сучасної світової політики?

Задачі, завдання або кейси для поточного контролю знань і вмінь здобувачів вищої освіти

1. Проаналізуйте проблеми та перспективи розширення ЄС на Схід.
2. Охарактеризуйте вплив сучасної "американської демократії" на геополітичні процеси.

Література до теми: 2, 15, 22, 30, 35, 42.

Тема 6. ФАКТОР ПРОТИБОРСТВА ТА КОНФЛІКТІВ У СУЧАСНІЙ СИСТЕМІ СВІТОВОЇ ПОЛІТИКИ

Охарактеризуйте процес виникнення арабо-ізраїльського конфлікту, його розвиток та наслідки.

Охарактеризуйте Кемп-Девідську угоду, її найближчі та віддалені наслідки для світової політики.

Яким чином міжкорейські відносини і ситуація на корейському півострові впливають на Динаміку інтеграційних процесів Північно-східної Азії?

Як стан і розвиток відносин між Північною і Південною Кореєю і можливостей впливу на них КНР, Японії, США, Росії вплинуть на хід інтеграційних процесів і процес воз'єднання країни?

Назвіть умови, тенденції та закономірності виникнення та еволюції конфліктів в сучасному інформаційному суспільстві.

Який політичний курс висуває КНДР по відношенню до Республіки Корея?

Які першочергові заходи були прийняті Державним Комітетом оборони КНДР у 2014 році?

Задачі, завдання або кейси для поточного контролю знань і вмінь здобувачів вищої освіти

1. Охарактеризуйте геополітичну ситуацію в Азійсько-Тихоокеанському регіоні.
2. Окресліть основні причини та наслідки "Арабської весни".
3. Надайте характеристику діяльності Організації визволення Палестини.

Література до теми: 2, 10, 13, 19, 22, 30, 44.

Тема 7. ГЛОБАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ СВІТОВОЇ ПОЛІТИКИ

Перерахуйте основні глобальні проблеми сучасної світової політики. Поясність, які критерії бралися за основу.

Яких заходів потрібно вжити для покращення екологічної ситуації у світі та окремих регіонах?

Яка роль міжнародних урядових та неурядових організацій у вирішенні глобальних проблем сучасності?

Які заходи потрібно вживати для вирішення проблеми зростання населення? Наскільки довготривалими вони мають бути?

Назвіть причини та умови зростання транснаціональної злочинності. Які заходи профілактики та попередження можете запропонувати?

Назвіть основні завдання та цілі Декларації Ріо+20.

Від яких факторів та умов залежить ефективність міжнародної співпраці у вирішенні глобальних проблем ХХІ ст.?

Охарактеризуйте міжнародне співробітництво у боротьбі з міжнародним тероризмом.

Визначте поняття: внутрішній та міжнародний тероризм.

Задачі, завдання або кейси для поточного контролю знань і вмінь здобувачів вищої освіти

1. Проаналізуйте одну з глобальних проблем сучасності на виявите роль України в її вирішенні.

2. Наведіть приклади неефективності прийнятих рішень ООН у вирішенні конфлікту, як третьої сторони. Запропонуйте власні шляхи вирішення проблеми такої неефективності.

Література до теми: 4, 22, 25, 30, 43.

Тема 8. НАЦІОНАЛЬНА ТА МІЖНАРОДНА БЕЗПЕКА: ТЕОРЕТИЧНИЙ ТА ПРАКТИЧНИЙ ВИМІРИ

Охарактеризуйте зміст поняття категорії «безпека».

Назвіть основних суб'єктів міжнародної безпеки.

Співвіднесіть глобальну безпеку та регіональну безпеку.

Назвіть недержавних акторів міжнародної безпеки.

Назвіть основні ознаки «інформаційного тероризму».

Дайте характеристику інформаційної війни.

Визначте та охарактеризуйте сучасні тенденції кібертероризму.

Охарактеризуйте міжнародне співробітництво правоохоронних органів у сфері інформаційної безпеки.

Назвіть міжнародні та вітчизняні нормативно-правові акти, що регулюють відносини у сфері інформаційної безпеки.

Задачі, завдання або кейси для поточного контролю знань і вмінь здобувачів вищої освіти

1. Оцініть перспективність здійснення інформаційних війн у майбутньому.

2. Спробуйте визначити найбільш ефективні канали застосування інформаційної зброї.

Література до теми: 1, 3, 4, 6, 9, 18, 23, 47, 48.

Тема 9. НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА ЯК ЧАСТИНА НАЦІОНАЛЬНОГО ІНТЕРЕСУ ДЕРЖАВИ. РЕГІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА

Надайте визначення та характеристику національній безпеці
Назвіть складові системи національної безпеки.

Охарактеризуйте недержавних акторів з точки зору їх потенційної загрози міжнародній безпеці.

Визначить найбільш важливі в сучасному глобалізованому світі компоненти національних інтересів.

Виокремте основні риси механізму забезпечення дієвої системи національної безпеки.

Спробуйте побудувати систему критеріїв оцінювання ефективності побудови та функціонування системи національної безпеки.

Охарактеризуйте нові загрози національній безпеці, які висуваються з боку сучасного глобалізованого світу.

Назвіть основні чинники забезпечення національної безпеки.

Визначте головні риси основних режимів функціонування системи національної безпеки.

Задачі, завдання або кейси для поточного контролю знань і вмінь здобувачів вищої освіти

1. Оцініть стратегії національної безпеки України, РФ та США.

2. Надайте характеристику національній безпеці ЄС.

3. Оцініть співвідношення доктрини ядерного стримання та національної безпеки в сучасному світі.

Література до теми: 1, 4, 23, 24, 27, 28, 44, 47.

Тема 10. МІЖНАРОДНА СТАБІЛЬНІСТЬ В СУЧАСНИХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ УМОВАХ

Дайте визначення поняття міжнародної та регіональної стабільності.

Перерахуйте основні ознаки та фактори сучасної глобальної нестабільності.

Охарактеризуйте традиційні загрози міжнародній, регіональній і національній безпеці.

Яка роль міжнародних організацій в забезпеченні міжнародної регіональної стабільності?

Яке місце займає володіння ядерною зброєю у постбіполярний період?

Окресліть особливості визначення поняття «стабільність» зарубіжними та вітчизняними теоретиками.

Назвіть та охарактеризуйте основні сучасні теоретичні концепції ядерної стабільності.

Чи існувала ядерна стабільність в першій половині 1980-х рр., коли в Старому Світі були розгорнуті американські та радянські ракети середньої і меншої дальності?

Задачі, завдання або кейси для поточного контролю знань і вмінь здобувачів вищої освіти

1. Опишіть проблеми міжнародної безпеки в контексті теорії «осьового регіону / хартленда» Х. Маккіндера.

2. Охарактеризуйте концепт «балансу сил» в контексті спроби вирішення завдання стабілізації міжнародних і регіональних відносин.

Література до теми: 2, 3, 10, 15, 19, 41, 42.

Тема 11. ВІЙНА ЯК ЗАГРОЗА МІЖНАРОДНІЙ БЕЗПЕЦІ В ПОСТІНДУСТРІАЛЬНУ ЕПОХУ

Яким чином змінюється природа військового конфлікту в сучасну добу?

Як вплинув розпад біполярної системи на концептуальні уявлення про сутність війни та її цілі?

Наскільки виправданим є військове протистояння в умовах сучасного глобалізованого світу?

В чому виражається асиметричність сучасних військових протистоянь?

Наскільки вірогідним є військове протистояння держави та недержавних формувань?

Які нові риси порівняно із класичною війною набуває військове протистояння?

Чи є в держави шанси перемогти озброєний розгалужений терористичний рух?

Чи може інформаційна війна повністю замінити збройні протистояння?

Наскільки сильно та в яких аспектах інформаційні операції змінюють сучасні військові дії?

Задачі, завдання або кейси для поточного контролю знань і вмінь здобувачів вищої освіти

1. Проаналізуйте в чому виражається асиметричність сучасних військових протистоянь.

2. Проаналізуйте вірогідність військового протистояння держави та недержавних формувань.

3. Наскільки сильно та в яких аспектах інформаційні операції змінюють сучасні військові дії.

Література до теми: 1, 9, 22, 30, 33, 44.

Тема 12. НЕЗАЛЕЖНА УКРАЇНА В СИСТЕМІ СУЧАСНИХ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Яким чином вплинуло на геополітичну мапу світу здобуття Україною незалежності?

Наскільки дієвою виявилась Декларація про державний суверенітет України, ухвалена Верховною Радою України 16 липня 1990 р.?

Які події створили необхідні політико-правові передумови для створення незалежної Української держави і становлення її як повноправного суб'єкта міжнародних відносин?

Яким чином відбувався процес міжнародного визнання України?

До яких міжнародних організацій приєдналась Україна після набуття незалежності?

Які принципи зовнішньої політики були проголошені Україною? В яких документах?

Як відноситься сучасна Україна до правонаступництва Союзу РСР? Чи змінювалось це відношення з моменту набуття незалежності? Які чинники впливали на відношення України до спадщини СРСР?

Як можна охарактеризувати діяльність України в рамках СНД?

Задачі, завдання або кейси для поточного контролю знань і вмінь здобувачів вищої освіти

1. Проаналізуйте участь України в одній з глобальних міжнародних організацій.

2. Проаналізуйте участь України в одній з регіональних міжнародних організацій.

Література до теми: 1, 4, 6, 7, 8, 12, 17, 23, 26, 31, 38, 39.

Тема 13. МІЖНАРОДНО-ПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Які були альтернативи набуття Україною без'ядерного статусу в першій половині 1990-х рр.?

Чи мав Будапештський меморандум 1994 р. реальний механізм захисту територіальної цілісності України?

Які ризики та позитивні риси несе із собою ядерний статус держави? Які ризики для України несло збереження ядерного статусу в 90-ті рр. XX ст.?

Чи варто Україні спробувати поновити свій ядерний статус? Чому?

На чому базуються політико-територіальні претензії Російської Федерації до України?

Наскільки виправданою є сучасна зовнішньополітична доктрина Російської Федерації з точки зору світової політики?

Задачі, завдання або кейси для поточного контролю знань і вмінь здобувачів вищої освіти

1. Проаналізуйте перспективи подальшого розвитку взаємин між Україною та РФ.

2. Проаналізуйте наскільки реальною є загроза територіальній цілісності України з боку країн-сусідів.

Література до теми: 1, 4, 5, 11, 16, 21, 25, 29.

Тема 14. УКРАЇНА У ВИРІШЕННІ ЗАГАЛЬНОСВІТОВИХ ПРОБЛЕМ СУЧАСНОСТІ

Як співвідносяться «Основні напрями зовнішньої політики України» з її участю в миротворчій діяльності ООН?

Чи варто організувати захист усіх мов понад 130 національностей, які проживають в Україні, згідно Європейської хартії регіональних мов або мов меншин?

Які мають бути критерії для визначення загроз національній безпеці?

Які екологічні загрози – зовнішні чи внутрішні – потребують нагального реагування України в першу чергу?

Яким чином позначиться на Україні глобальне потепління? Які соціально-політичні та політико-економічні ризики воно принесе?

Чи варто очікувати на покращення світової кон'юнктури для України?

В яких господарських сферах Україна має переваги в умовах глобалізованої економічної системи?

В чому полягатиме специфіки національної безпеки України в умовах децентралізації?

Задачі, завдання або кейси для поточного контролю знань і вмінь здобувачів вищої освіти

1. Проаналізуйте засади участі України в миротворчих операціях ООН.

2. Визначте які напрями вдосконалення системи захисту прав людини відповідно до Європейської хартії регіональних мов або мов меншин є перспективними.

Література до теми: 1, 4, 5, 11, 14, 20, 27, 28, 37.

VII. ТЕМАТИКА РЕФЕРАТІВ

- 1) Стратегія національної безпеки України.
- 2) Економічна безпека України в умовах глобалізаційних викликів.
- 3) Роль державного управління у вирішенні проблем економічної безпеки в умовах глобалізації.
- 4) Міжнародний імідж України в контексті забезпечення захисту національних інтересів.
- 5) Міжнародна безпека і глобальний політичний процес: проблеми формування нового міжнародного політичного порядку.
- 6) Багатополярність як нова геополітична модель світу.
- 7) Геополітичний статус України.
- 8) Національна безпека і національні інтереси України.
- 9) Україна і Росія: цивілізаційні, геополітичні і геокультурні подібності та відмінності.
- 10) Європа: формування нової геополітичної обстановки.
- 11) Україна як член ООН: історія і сучасні проблеми.
- 12) Новий світовий порядок: основні сценарії розвитку.
- 13) Наслідки інформатизації людської спільноти.
- 14) Впливи глобалізації на демократичні процеси.
- 15) Антиглобалізм: „за” і „проти”.
- 16) Глобалізація та збройні конфлікти.
- 17) Багатополюсність світу: основні напрямки.
- 18) Регіональна та субрегіональна інтеграція: причини та наслідки в аспекті політичної стабільності.
- 19) Перспективи системи колективної безпеки.
- 20) Перспективи утворення та діяльності світового уряду.
- 21) Роль держав у глобальному управлінні.
- 22) Стан та перспективи вирішення екологічних проблем та їх вплив на безпеку держави.
- 23) Шляхи та сценарії управління політичними процесами.
- 24) Реалії світу та потреба глобального менеджменту.
- 25) Діяльність міжнародних гуманітарних, правозахисних, екологічних організацій (на прикладі конкретної організації): безпековий аспект.
- 26) Шляхи розбудови громадянського суспільства у світовому масштабі як елемент безпеки.
- 27) Потенційні загрози зовнішньому суверенітету України.
- 28) Оборонний потенціал: стандарти ЄС та українські реалії.
- 29) Перспективи інформаційної безпеки в умовах глобалізації.
- 30) Геополітичне положення України: переваги та проблеми.

VIII. ПИТАННЯ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ ЗНАНЬ З КУРСУ

1. Зміст поняття «глобальна політика»
2. Основні теоретичні компоненти поняття «світова політика».
3. Основні теоретичні концепції міжнародних відносин.
4. Зміст ідей неореалізму (структурного реалізму) в теорії міжнародних відносин (Кеннет Уолтц).
5. Основні ідеї міжнародних відносин та світового порядку «англійської школи» (Х. Булл, А. Уотсон).
6. Співвідношення поняття «глобальна політика» з категоріями «міжнародні відносини», «світова політика», «глобалізація».
7. Визначення поняття «міжнародний актор».
8. Основні типології міжнародних акторів.
9. Основні чинники сучасної світової політики.
10. Зміст проблеми автономності актора по відношенню до сукупності існуючих міжнародних чинників.
11. Фактори, які визначають основні риси актора світової політики.
12. Зміст ідеї багаторівневого управління (multi-level governance) у відношенні до світової політики.
13. Роль та місце ЄС у регіональній та світовій політиці.
14. Основні інструменти та засоби політики ЄС.
15. Мета та завдання діяльності форуму Азійсько-Тихоокеанського економічного співробітництва та саміту «Азія–Європа».
16. Сутність принципу «широкого регіоналізму» в світовій політиці.
17. Основні дестабілізуючі фактори геополітичної ситуації в Східній Азії на сьогодні.
18. Цілі та завдання діяльності Групи Ріо.
19. Зміст принципу «відкритого регіоналізму» в сучасному світі.
20. Проблеми розбудови системи забезпечення міжнародної релігійної безпеки.
21. Роль військової сили в умовах біполярної системи і стратегічного паритету.
22. Роль ЄС у вирішенні сучасних міжнародних конфліктів.
23. Переваги та недоліки дипломатичних відносин у врегулюванні конфліктів.

24. Роль міжурядових організацій у врегулюванні та вирішенні конфліктів.
25. Система інтегрованих гарантій МАГАТЕ. Інтегровані гарантії, які застосовуються в Україні.
26. Діяльність ЄС щодо врегулювання територіальних проблем в Грузії та в Придністров'ї.
27. Сутність «теорії авторитарного експансіонізму».
28. Поняття та сутність етноцентризму.
29. Основні стратегічні цілі регіональної системи Китаю.
30. Проблеми та перспективи розширення ЄС на Схід.
31. Особливості економічного експансіонізму у системі сучасної світової політики.
32. Вплив сучасної американської демократії на геополітичні процеси.
33. Процес виникнення арабо-ізраїльського конфлікту, його розвиток та наслідки.
34. Умови, тенденції та закономірності виникнення та еволюції конфліктів в сучасному інформаційному суспільстві.
35. Характерні риси сучасної політики інформаційної безпеки.
36. Основні причини та наслідки «Арабської весни».
37. Характеристика діяльності Організації визволення Палестини.
38. Основні глобальні проблеми сучасної світової політики.
39. Нагальні заходи для покращення екологічної ситуації у світі та окремих регіонах.
40. Роль міжнародних урядових та неурядових організацій у вирішенні глобальних проблем сучасності.
41. Перспективні заходи щодо вирішення проблеми зростання населення.
42. Причини та умови зростання транснаціональної злочинності.
43. Заходи профілактики та попередження транснаціональної злочинності.
44. Основні завдання та цілі Декларації Ріо та Декларації Ріо+20.
45. Фактори та умови ефективності міжнародної співпраці у вирішенні глобальних проблем ХХІ ст.
46. Зміст міжнародного співробітництва у боротьбі з міжнародним тероризмом.
47. Зміст понять «внутрішній тероризм» та «міжнародний тероризм».

48. Зміст поняття категорії «безпека».
49. Основні суб'єкти міжнародної безпеки. Їх характеристики.
50. Співвідношення глобальної безпеки та регіональної безпеки.
51. Недержавні актори міжнародної безпеки. Їх головні риси.
52. Основні ознаки «інформаційного тероризму». Сучасні тенденції кібертероризму.
53. Інформаційні війни та їх вплив на розвиток сучасності.
54. Визначення та характеристика національної безпеки.
55. Складові системи національної безпеки.
56. Найбільш важливі в сучасному глобалізованому світі компоненти національних інтересів.
57. Основні риси механізму забезпечення дієвої системи національної безпеки.
58. Критерії оцінювання ефективності побудови та функціонування системи національної безпеки.
59. Нові загрози національній безпеці, які висуваються з боку сучасного глобалізованого світу.
60. Основні чинники забезпечення національної безпеки.
61. Основні режими функціонування системи національної безпеки.
62. Характерні риси стратегій національної безпеки України, Російської Федерації та США.
63. Співвідношення доктрини ядерного стримання та національної безпеки в сучасному світі.
64. Визначення поняття міжнародної та регіональної стабільності.
65. Основні ознаки та фактори сучасної глобальної нестабільності.
66. Зміст концепту «балансу сил».
67. Особливості визначення поняття «стабільність» зарубіжними та вітчизняними теоретиками.
68. Основні сучасні теоретичні концепції ядерної стабільності.
69. Зміна природи військового конфлікту в сучасну добу.
70. Зміст асиметричності сучасних військових протистоянь.
71. Проблеми вірогідності та результату військового протистояння держави та недержавних формувань.
72. Вплив здобуття Україною незалежності на геополітичну мапу світу.
73. Процес міжнародного визнання України.
74. Членство України в діяльності міжнародних організацій після набуття незалежності.

75. Принципи зовнішньої політики незалежної України.
76. Відношення сучасної України до правонаступництва та спадщини Союзу РСР.
77. Діяльність України в рамках СНД.
78. Причини та наслідки набуття Україною без'ядерного статусу в першій половині 1990-х рр.
79. Ризики та позитивні риси ядерного статусу держави.
80. Негативні риси та перспективи сучасних відносин України та РФ.
81. Участь України в миротворчих операціях ООН.
82. Напрями вдосконалення системи захисту прав людини відповідно до Європейської хартії регіональних мов або мов меншин.
83. Екологічні загрози – зовнішні та внутрішні, – які потребують нагального реагування України.
84. Безпечовий аспект сучасної зовнішньої політики України.
85. Економічна безпека України в умовах глобалізаційних викликів.
86. Міжнародний імідж України в контексті забезпечення захисту національних інтересів.
87. Багатополярність як нова геополітична модель світу.
88. Україна як член ООН: історія і сучасні проблеми.
89. Новий світовий порядок: основні сценарії розвитку.
90. Впливи глобалізації на демократичні процеси.
91. Глобалізація та збройні конфлікти.
92. Регіональна та субрегіональна інтеграція: причини та наслідки в аспекті політичної стабільності.
93. Перспективи системи колективної безпеки.
94. Перспективи утворення та діяльності світового уряду.
95. Роль держав у глобальному управлінні.
96. Стан та перспективи вирішення екологічних проблем та їх вплив на безпеку держави.
97. Шляхи розбудови громадянського суспільства у світовому масштабі як елемент безпеки.
98. Оборонний потенціал: стандарти ЄС та українські реалії.
99. Перспективи інформаційної безпеки в умовах глобалізації.
100. Геополітичне положення України: переваги та проблеми.

ІХ. ЗРАЗКИ ТЕСТОВИХ ЗАВДАНЬ

1. Сучасний стан системи міжнародних відносин характеризується:
  - а. порушенням балансу сил;
  - б. протистоянням держав Суші і Моря;
  - в. боротьбою центрів сили за сфери впливу;
  - г. посиленням конфліктності і нестабільності у світі.

2. Основні принципи функціонування системи міжнародних угод :
  - а. рівність суверенітетів держав;
  - б. відмова у світовій політиці від силових методів;
  - в. втручання в справи держави у разі «гуманітарної катастрофи»;
  - г. територіальна цілісність держави.

3. Причини посилення тероризму у сучасному світі:
  - а. розривши в соціально-економічному розвитку між Північчю і Півднем;
  - б. розкол мусульманського світу;
  - в. військові конфлікти;
  - г. політика США по відношенню до країн третього світу

4. Перехід від біполярної до сучасної системи міжнародних відносин характеризується:
  - а. формуванням однополюсного світу;
  - б. боротьбою за переділ сфер впливу між великими державами;
  - в. зростанням числа глобальних загроз;
  - г. зростанням ролі ООН

5. Нині діють договори з скорочення та контролю над озброєннями:
  - а. Договір про нерозповсюдження ядерної зброї;
  - б. Договір про нерозповсюдження ракетних технологій;
  - в. Договір про усеосяжну заборону випробувань ядерної зброї;
  - г. Гаагська конвенція про ліквідацію хімічної зброї.

6. Вперше міждисциплінарний підхід до вирішення глобальних проблем сучасності запропонував відомий вчений:
  - а. А. Ейнштейн;
  - б. Б. Рассел;
  - в. В. Вернадський;
  - г. Н. Бор.

7. Системне наукове вивчення глобальних проблем в межах започатковано:

- а. Міжнародного Ротарі-клубу;
- б. Лондонського клубу;
- в. Римського клубу;
- г. Паризького клубу.

8. Основоположні документи, що мають сприяти вирішенню існуючих екологічних проблем у світі: “Декларацію у справі природного середовища і розвитку” та “Глобальну програму дій - Порядок денний - 21” прийнято на:

- а. конференції в Сан-Франціско (1945 р.) по створенню ООН;
- б. “Загальнопланетарному саміті” в Ріо-де-Жанейро (1992 р.);
- в. на конференції в Кіото (1997 р.) з питань загрози

глобального потепління;

- г. на нараді групи європейських вчених у Римі в 1968 р.

9. Вчений українського походження, що здійснив значний внесок у вивчення глобальних проблем людства:

- а. А. Жуковський;
- б. Б. Гаврилишин;
- в. В. Косик;
- г. А. Мотиль.

10. Енергетична проблема зараховується до групи глобальних проблем:

- а. пов’язаних із міжнародними відносинами;
- б. пов’язаних із взаєминами людини та природи;
- в. пов’язаних із взаєминами суспільства та природи;
- г. пов’язаних із взаєминами людини та суспільства.

11. Основні глобальні проблеми і загрози людства вперше сформульовані в доповіді Римського клубу:

- а. “Людство на роздоріжжі”;
- б. “Межі росту”;
- в. “Перегляд міжнародного порядку”;
- г. “За межами росту”.

12. Проект “Всесвітні моделі: образ суспільства і людини” реалізовує міжнародна організація:

- а. ЮНЕСКО;

- б. ВООЗ;
- в. ЮНІСЕФ;
- г. ЮНЕП.

13. Глобальні проблеми сучасності охоплюють:

- а. проблеми окремих країн;
- б. проблеми окремих регіонів та континентів;
- в. проблеми, що торкаються окремих категорій людей у світі;
- г. проблеми, що зачіпають життєво важливі інтереси усього людства.

14. Для сучасних міжнародних відносин властивий стрижневий елемент:

- а. економічні відносини;
- б. військове співробітництво;
- в. політичні відносини;
- г. релігійні відносини.

15. Провідною тенденцією сучасної міжнародної політики є :

- а. рівноправність;
- б. повага суверенітету;
- в. деідеологізація міжнародних відносин, демократизація і гуманізація світової політики;
- г. добросовісність у виконанні державами, взятих на себе міжнародних зобов'язань.

16. Активній формі міжнародної політики властиві:

- а. енергійність, націленість на захист досягнутого балансу між внутрішньою та зовнішньою політикою;
- б. пошук рівноваги між зовнішньою та внутрішньою політикою;
- в. постановка експансійних цілей, втручання у внутрішню та зовнішню політику інших держав;
- г. відмова від частини суверенітету на користь інших держав.

17. Розпад СРСР в значній мірі був зумовлений порушенням одного з принципів зовнішньої політики:

- а. узгодження політичної та військової стратегії;
- б. вибір пріоритетів;
- в. узгодження внутрішньої та зовнішньої політики;

г. відповідності поставленої мети реальним можливостям її досягнення.

18. Сучасна міжнародна політика ґрунтується на принципі:

а. врегулювання суперечок внаслідок застосування військової сили;

б. таємної дипломатії;

в. невтручання у внутрішні справи держав;

г. забезпечення гегемонії великих держав.

19. Найважливішим способом здійснення основних функцій зовнішньої політики держави є :

а. представництва;

б. дипломатія;

в. делегації;

г. місії.

20. Постійні державні зарубіжні органи зовнішніх відносин представлені:

а. спеціальними представниками;

б. делегаціями;

в. місіями;

г. підприємствами.

Х. СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

ОСНОВНА:

- 1) Данільян О.Г. Національна безпека України : навч. посібник : Сутність, структура та напрямки реалізації / О.Г. Данільян, О.П. Дзьобань, М.І. Панов. Х. : ФОРІО, 2002. – 282 с.
- 2) Кормич Л. І. Світовий політичний процес: глобальний та національний вимір : навч. посібник для студ. вищ. навч. закл., що навчаються за спец. "Політологія", "Міжнародне право", "Міжнародні відносини", "Соціологія" / Л. І. Кормич, М. А. Польовий ; НУ "ОЮА". – Одеса : Фенікс, 2017. – 240 с.
- 3) Ліпкан В.А. Національна і міжнародна безпека у визначеннях та поняттях / В.А. Ліпкан, О.С. Ліпкан. К. : Текст, 2008. - 400 с.
- 4) Ситник Г.П. Національна безпека України: теорія і практика : навч. посібник / Г.П. Ситник, В.М. Олуйко, М.П. Вавринчук. К. : Кондор, 2007. – 616 с.
- 5) Становлення і розвиток системи стратегічних комунікацій сектору безпеки і оборони України; за заг. ред. В. Г. Пилипчука: монографія – К. : ТОВ «Видавничий дім «АртЕк», 2018. – 272 с.
- 6) Ткачук Т. Ю. Забезпечення інформаційної безпеки в умовах євроінтеграції України: правовий вимір: моногр. – К. : ВД «АртЕк», 2018. – 422 с.

ДОПОМІЖНА:

- 7) Афонін Е., Мартинов А. Українське диво: від депресії до соціального оптимізму. – К.: Києво-Могилянська академія, 2019. – 296 с.
- 8) Березовська І. Правові механізми інтеграції в рамках Європейського економічного простору: досвід для України // Право України. – 2011. – №8.- С. 236-244.
- 9) Василюк В.Я. Інформаційна безпека держави : Курс лекцій / В.Я. Василюк, С.О. Климчук. К. : КНТ, 2008. - 136 с.
- 10) Галака С.П. Проблема нерозповсюдження ядерної зброї у міжнародних відносинах. - К.: Видавничо-поліграфічний центр „Київський університет”, 2002. – 278 с.
- 11) Гіщинський В. Переосмислення геополітичного становища і міжнародно-правових гарантій безпеки України / В. Гіщинський // Україна – Європа – світ. – 2012. – Вип. 10. – С. 403-413.
- 12) Декларація про дотримання суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності кордонів держав-учасниць СНД 1994 р. Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. –

Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/997_480

13) Договір про нерозповсюдження ядерної зброї від 1 липня 1968 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_098

14) Доктрина інформаційної безпеки України: за станом на 8 липня 2009 р. / Затверджено Указом Президента України від 8 липня 2009 р. – Офіц. вид. // Офіційний вісник Президента України – 2009 – № 20 – С.18.

15) Європейська інтеграція в контексті світових глобалізаційних процесів: матеріали наук.-практ. конф., 15 груд. 2016 р. ; за заг. ред. М. М. Іжї, В. М. Кривцової. – Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2017. – 316 с.

16) Задоя А. Чотири тези для впровадження ідеї євроатлантичного вибору України // Економічний часопис. – XXI. – 2007. – №3-4. – С. 30 – 42.

17) Закон України «Про засади внутрішньої та зовнішньої політики» від 1 липня 2010 р. // Голос України № 132, 20 липня 2010 р.

18) Золотар О.О. Інформаційна безпека людини: теорія і практика : монографія. – Київ : ТОВ «Видавничий дім «АртЕк», 2018 – 446 с. URL:

http://ippi.org.ua/sites/default/files/informaciyna_bezpeka_lyudini_print.pdf

19) Йоханнесбургская декларация по устойчивому развитию от 4 сентября 2002 года [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/decl_wssd.shtml.

20) Інституціоналізація публічного управління в Україні в умовах євроінтеграційних та глобалізаційних викликів : матеріали щоріч. Всеукр. наук.-практ. конф. за міжнар. участю (Київ, 24 трав. 2019 р.) : у 5 т. / за заг. ред. А. П. Савкова, М. М. Білінської, О. М. Петрос. – Київ : НАДУ, 2019. – Т. 1. – 172 с. URL: <http://academy.gov.ua/pages/dop/198/files/2e67d7ff-9338-42dd-80c1-bb20eeda330e.pdf>

21) Ісакович С. В. Міжнародно-правові гарантії безпеки України // Суверенітет України і міжнародне право. Під ред. В. Н. Денисова. – Київ, 1995.

22) Капітоненко М.Г. Традиційні міждержавні та внутрішні конфлікти в постбіполярній системі міжнародних відносин // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – Вип. 36, част. 2. – К.: ІМВ, 2002. – С. 37-43.

23) Ковалюк Р.Т. Національні інтереси України в новій геополітичній ситуації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kyumu.edu.ua/vmv/v/06/kovaluk.htm>

24) Коломієць О. В. Концепт міжнародної безпеки в контексті

глобалізації : монографія / О. В. Коломієць. Київ : КиМУ, 2013. – 427 с.

25) Кондратенко О. Ю. Процес ядерного роззброєння і Україна / О. Кондратенко // Науковий вісник Інституту міжнародних відносин НАУ. Серія: економіка, право, політологія, туризм. – 2011. – Том 2, № 4. – С. 75-79.

26) Кормич Б.А. Організаційно-правові засади політики інформаційної безпеки України : монографія / Б.А. Кормич. Одеса : Юрид. л-ра, 2003. 472 с.

27) Ліпкан В.А. Національна безпека України : навч. посібник : рекомендовано МОН України / В.А. Ліпкан. 2-ге вид. К. : КНТ, 2009. - 575 с.

28) Ліпкан В.А. Тероризм і національна безпека України / В.А. Ліпкан. К. : Знання, 2000. – 184 с.

29) Ліпкан В.А., Максименко Ю.С., Желіховський В.М. Інформаційна безпека України в умовах євро інтеграції. – К.: КНТ, 2006.

30) Мальський, Маркіян Зеновійович Теорія міжнародних відносин : підручник ; рекомендовано МОН України / М.З. Мальський, М.М. Мацяк ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. - 3-є вид., переробл. і доповн. - К. : Знання, 2007. - 462 с.

31) Меморандум про гарантії ядерної безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї від 5 грудня 1994 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/998_158

32) Мицик В.В. Європейська хартія регіональних мов або мов меншин та засади мовної політики України // Український часопис міжнародного права. – К., 2013. – № 1-3.

33) Нижник Н.Р. Національна безпека України (методологічні аспекти, стан і тенденції розвитку) : Навч. посібник для вузів / Н.Р. Нижник, Г.П. Ситник, В.Т. Білоус. К. : Преса України, 2000. 302 с.

34) Новикова О.О. Европейский Союз в системе международной безопасности: новые инструменты кризисного урегулирования / О.О. Новикова // Полис – 2008 - №4. – С. 174-184

35) Панарин А. Глобальное информационное общество: вызовы и ответы // Власть. - 2001. - N 1. - С.14-19.

36) Пархонський Б.О. Перспективи України у системі європейської та євроатлантичної безпеки // Стратегічна панорама. – 2004. – № 4. – С. 21-29.

37) Пирожков С. Україна в геополітичному вимірі: деякі пріоритети // Украина в современном геополитическом пространстве.

– 2000. – №2(56). – С. 28 – 37.

38)Правова реформа та забезпечення демократизаційних процесів і національної безпеки в Україні : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. молодих учених (Дніпропетровськ, 25 березня 2014 р.) / ДНДІ митної справи України ; склад ред. групи : В. В. Ченцов, І. Г. Бережнюк, Є. В. Гармаш та ін. Дніпропетровськ : Акад. митної служби України, 2014. – 152 с.

39)Публічна політика та суспільні зміни в Україні в контексті євроінтеграції : монографія / авт. кол. : С. О. Телешун, С. В. Ситник, І. В. Рейтерович, О. Г. Пухкал та ін. ; за заг. ред. С. О. Телешуна, д-ра політ. наук, проф. – Київ : НАДУ, 2017. – 248 с.

40)Рио-де-Жанейрская декларация «Будущее, которого мы хотим» от 22 июня 2012 года [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://rio20.un.org/sites/rio20.un.org/files/a-conf.216-1-1_russian.pdf.pdf.

41)Святун О. Будапештський меморандум та його співвідношення з Договором про нерозповсюдження ядерної зброї / О.Святун, О. Святун // Віче. – 2014. – №20, жовтень.

42)Стратегія та засоби конвергенції системи соціальної безпеки України та ЄС у процесі євроінтеграції: монографія/ ред.: Т. Г. Васильців, Р. Л. Лупак. – Львів: АТБ, 2018. – 303 с. URL: <http://ird.gov.ua/irdp/p20180802.pdf>

43)Сучасні тенденції регіоналізму в Східній Азії: можливості для України: Аналітична записка / НІСД: Відділ глобалістики та безпекових стратегій // <http://www.niss.gov.ua/articles/399/>

44)Україна – НАТО в запитаннях і відповідях / Під ред. Пошедіна О.І. – Черкаси: Відлуння-Плюс, 2006.

45)Чекаленко Л. Ядерні гарантії Україні: лише на папері / Л. Чекаленко // Віче. – 2014. – № 7. – С. 28–29.

46)Чой Канг. Оцінка перспективи багатосторонньої співпраці у сфері безпеки у Північно-Східній Азії // Геополітичні трансформації в Євразії: погляди з Києва і Сеула. – К., 2008. – С. 330.

47)Юдін О.К. Інформаційна безпека держави : Навч. посібник : Рекомендовано МОН України / О.К. Юдін, В.М. Богуш. Х. : Консум, 2005. - 576 с.

48)Яцько А.Ю. Національна безпека у контексті сучасних геополітичних імперативів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.niurr.gov.ua/ukr/publishing/panorama1~2_2000/21_nb.htm

ЕЛЕКТРОННІ ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ:

<http://www.un.org/> – офіційний сайт Організації Об'єднаних Націй

<http://www.unsystem.org/index.html> - інформаційний сайт про систему

ООН

<http://portal.un.kiev.ua/> - Представництво ООН в Україні

<http://www.nato.int/> – офіційний сайт НАТО

<http://www.coe.int/> - офіційний сайт Ради Європи

<http://www.unesco.org/> – офіційний сайт ЮНЕСКО

<http://freedomhouse.org/> – офіційний сайт неурядової міжнародної організації Freedom House

<http://www.osce.org> – офіційний сайт Організації з Безпеки та Співробітництву в Європі

<http://euroatlantica.kiev.ua/ua/about/> - Інформагенція Євроатлантика

<http://www.president.gov.ua> – Офіційне представництво Президента України.

<http://www.rada.gov.ua/> – Офіційний портал Верховної Ради України.

<http://www.kmu.gov.ua/> – Офіційний портал органів виконавчої влади України.

<http://www.mfa.gov.ua/> – Офіційний сайт Міністерства закордонних справ України.

<http://ukraine-eu.mfa.gov.ua/> – «Україна-Європейський Союз» – офіційний сайт представництва України при Європейському Союзі.

<http://www.coe.int/uk/web/kyiv> – Сайт Офісу Ради Європи в Києві.

<http://www.niss.gov.ua/> – Національний інститут стратегічних досліджень.

<http://www.nbuv.gov.ua/portal/> - Наукова періодика України. Сторінка відкритого доступу Національної бібліотеки України ім. В Вернадського.

ЗМІСТ:

I. Вступ	3
II. Загальні методичні рекомендації щодо вивчення курсу	5
III. Тематичний план навчальної дисципліни	9
IV. Програма навчального курсу	11
V. Плани практичних занять	44
VI. Завдання для самостійної роботи	51
VII. Тематика рефератів	1
VIII. Питання для перевірки знань з курсу	62
IX. Зразки тестових завдань	66
X. Список рекомендованої літератури	70

Навчальне видання

**Кормич Людмила Іванівна
Краснопольська Тетяна Миколаївна**

**НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА
В ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ УМОВАХ**

Навчально-методичний посібник

\

Видано і віддруковано в ПП «Фенікс»
м. Одеса 65009, вул. Зоопаркова, 25
e-mail: maritimebooks@yandex.ru
www: law-books.od.ua